

**XIINXALA OGUMMAA DUBBISANII HUBACHUU
BARATTOOTA KUTAA9^{FEAA} AFAAN OROMOO AKKA
AFAA N JALQABAATTIIFI AKKA AFAANLAMMAFFAATTI
BARATAN: HAALA MANA BARUMSA AMBOO SADARKAA
2FFAATTI**

KUULANII FAYYEERAA RAFUU

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA[MA]
AFAAN OROMOO BARSISUUF GAMISAAN
GUUTTACHUUF DHIYAATE**

**MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF
FOOKILORII,KOLLEEJJIINAMOOMAA, QO'ANNOO
AFAANOTAA JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII
YUUNIVERSIITII FINFINNEE**

**HAGAYYAA 2010 /2018
FINFINNEE**

**XIINXALA OGUMMAA DUBBISANII HUBACHUU BARATTOOTA
KUTAA 9^{FFAA} AFAAN OROMOO AKKA AFAAN JALQABAATTII FI
AKKA AFAAN LAMMAFFAATTI BARATAN:HAALA MANA
BARUMSAA AMBOO SAD-2FFAATIIN**

KUULANII FAYYEERAA RAFUU

GORSAAN : Dr. DINQEESSAA DHEERESSAA

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA|MA|AFAAN
OROMOO BARSISUUF GAMISAAN GUUTTACHUUF
DHIYAATE**

**MUUMMEE AFAAN OROMOO OGBARRUUFIFOKILOORII
KOLLEEJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANOTAA,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII**

HAGAYYAA 2010/2018

FINFINNEE

Universiitii Addis Ababaa

Dhaabbata Qorannoo Digirii Duraattiin Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa digirii lammaffaa (MA)Afaan Oromoo ogbarruufI
Fookilooriiigamisaan ittiin guuttachuuf Kuulanii Fayyeeraa, matadure: Xiinxala
Ogummaa Dubbisani HubachuBarattoota Afaan Oromoo
akka afaan lammaffaatti barataniifi akka afaan jalqabaatti baratan:Haala
Mana Barumsaa Amboo sad-2ffaatiin kan qophaa'e sadarkaa ulaagaa
Yuunivarsiitiin kaa'e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Qoraa keessaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Ittigaafatamaa Muummee ykn Qindeessaa sagantaa digirii lammaffaa (M A)

Axereraa

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa ogummaa dubbisanii hubachuu barattootakutaa 9ffaa Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti barataniifi akka afaan lammafftii baratanii xiinxaluudha. Qorannoon gaggeeffame kunis Mana Barumsa Amboo sad-2ffaa yammuu ta'u, manni barumsaa kunis mala iddattoo akkaayyootiin filatame ssababiin isaas, Akkasumas, qorannoon kun mala qorannoo akkamtaafi ammamtaa (makoo)tiin ijaaramee dhiyaate. Kanamalees, qorannoo kana keessatti barattoonni A/Oakka afaan jalqabaatti baratan 40 warri akka afaan 2ffaas 40 walitti 80 dareewwan 18 keessaa mala iddattoo miti carraatiin filatamanii ragaa akka kennan taasifamee jira. Dabalataanis, barsiisonni Afaan Oromoo kutaa 9ffaa barsiisan 4waan ta'aniif hundi isaanii fudhatamanii ragaa akka kennan taasifamee jira. Akkasumas, qorannoo kana keessatti meeshaaleen funaansa ragaalee kanneen akka ,sakatta'a dookimeentiifi qormaata hubannoon barattootaa ittiin madaalamu barattootaaf kennaman waraqaan qormaata isaanii walitti qabamuun sakatta'amee ragaaleen funaanamanii jiru. Ragaaleen funaanamanis, mala qaaccessa ragaalee jechaafi lakkoofsaan qaaceffamanii dhihaatanii jiru. Xiinxalli qormaata 1ffaafi 2ffaa akka agarsiisutti barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan kanneen akka afaan lammaffaatti baratan caalaa qabxii olaanaa argatan. Bu'aan sakatta'a dookimeentii qormaata semisteera 1ffaa bara 2010 akka agarsiisuttis gaaffilee hubannoo dubbisa keessaa bahan deebisuu irratti barattoonni akka afaan 2ffaatti baratan boodatti hafoo dha. Xiinxalli af-gaaffii barsiisotaa akka agarsiisutti, yeroo dubbisa hubannoo baratan barattoonni tarsiimoolee dubbisa duraa ,yeroo dubbisuufi dubbisa boodaa hordofuu irratti warra afaan jalqabaa irraboodatti hafoo ta'uu agarsiisa. Barsiisonnis barattoota akka afaan lammaffaatti baratan adda baasanii beekuufi deeggaruu irratti walqixa akka hintaane agarsiisa. Afaa gaaffiin barattootaaf dhiyaates barattoonni afaan 2ffaa dubbisa dura matadurefi muuxannoo duraan qaban walitti fiduu, waan dubbisa keessatti arguuf jiran raaguufi jechoota ergaa dubbsaaf murteessoo ta'aniif hiika tilmaamuu irrattis boodattii hafoo ta'uu mul'isa. Yeroo dubbisuus yaada waliigalaa dubbisa hubannoo argachuu irratti, hiika jechootaa galumsarraa tilmaamuu, ergaa dubbisichaa jecha mataa ofiin himuu irrattiifi dubbisa booda immoo gaaffilee hubannoo waliigalaa deebisuu, tilmaama duraanii mirkaneeffachuuf muuxannoo isaanii ergaa dubbisa irraa argatan waliin walitti fiduu irraattis kanneen akka afaan jalqabaatti baratan irra gadi bu'oo ta'uu mul'isa Adeemsa dubbisuu sadan kanaan boodatti hafuun immoo hubannoo ergaa dubbisicha hubachuu irratti dhiibbaa fiduu isaa agarsiisa. Akka waliigalaatti qormaata dubbisa hubannootiin qabxiin warra akka afaan 2ffaatti baratanii giddu-galeessaan warra afaan tokkoffaatii gadi ta'uun hubtamee yaboon kaa'ameera.

Galata

Duraan dursee umurii,fayyaafi carraa barnootaa kana naaf kennee guyyaa har'aa akkan gahu kan nagargaare,Waaqayyo guddaaf galanni hamma barabaraa haata'uufin jedha.Itti aansuun qorannoo kana akkan gaggeessu yeroo isaanii haarsaa gochuun osoo hin nuffiin gorsa ogummaa naaf kennuun kallattii naqabsiisanii naqajeelchan gorsaa kiyya Dr.Dinqeessaa Dheeressaa galanni Kiyya daran olaanaadha. Akkasumas, qorannoo kana akkan fiixaan baafadhuuf yeroohunda yaadaafi deeggarsa barbaachisaa ta'e gama hundaan waan naaf taasiseef abba manaa koo Guuttataa Namarraa guddaan galateeffadha. Gamabiraan waggoota afuriif yeroon barnoota kana hordofu ,kununsaafi yeroo isaaniif kennuu dhabuu kootiin miidhaa isaanirra gahe hunda danda'uun deeggarsa naaf godhaniif ijoollee koo Hawwii Guuttattaa, Meetii Guuttaa, Kumarraa Guuttataa,Baatii Guuttataafi Taaneet Guuttaa baay'een galateeffadha.Akkasumas, yeroo ishiifi humna ishii haarsaa gochuun mana koofi maatii koo seeraan naaf qabuun kan nagargaaraa turteef mucaa koo kanan guddise, Xajjituu Tasfaayeef galata guddaan galchaaf.Walumaa galatti,namoota qorannoofi qo,annoo koo kanarratti nagargaaran hundumaa osoo hin galateeffatiin bira hin darbu.

Baafataa

Qabiyyee	Fuula
Axereraa	i
Galata	ii
Baafataa.....	iii
Gabateewwan	vi
Boqonnaa Tokko: Seensa	1
1.1 Ariirrata Qorannichaa	1
1.2 Ka’umsa Qorannichaa	4
1.3 .Kaayyoo Qorannichaa	5
1.4 Fayidaa Qorannichaa	5
1.5 Daangaa Qorannichaa.....	6
1.6 . Ibsa Naannoo	6
1.6.1Qabeenya uumamaa naannoo magaalattiitti argamu:	8
1.7. Hanqina Qorannichaa	8
Boqonnaa Lama: Saktta’a Barruu	8
2.1.Sakatta’a Barruu Yaadrimee	9
2.1.1 Dubbisuu	9
2.1.2 Faayidaa Dubbisuu.....	11
2.2 Dubbisa Hubachuu(Reading Comprehension)	12
2.3.Garaagarummaa ariittiin dubbisuufi sirriitti hubachuuf dubbisuu	13
2.4. Gosoota Dubbisuu	13
2.5.Tarsiimoo Dubbisuu	13
2.5.1 Tarsiimoo Dubbisa Duraa	14
2.5.1.1 Dubbisa Dhiyeessuu.....	14
2.5.2. Tarsiimoo Yeroo Dubbisuu	15
2.5.2.2. Dubbisa saffisaa	16
2.5.2.3 Dubbisa Sakatta’aa.....	17
2.5.2.4.Gadfageenyaan Dubbisuu	17

2.5,2.5 Hiika Jechootaa Galumsa irraa Tilmaamuu	18
2.5.3 Tarsiimoo Dubbisa boodaa.....	18
2.6. Rakkoolee Dubbisuu Barattootaa.....	20
2.7. Adeemsa Dandeettii Dubbisuu Itti Barsiifamu.....	21
2.7.1. Sadarkaa Dubbisa duraa (Pre-reading phase)	22
2.7.2 Wayita Dubbisuu(while reading phase)	22
2.7.3. Dubbisa Booda (post reading)	22
2.8 Sakatta'a Qorannoo Walfakkii.....	22
Boqonnaa Sadii: Saxaxaafi Mala Qorannichaa.....	25
3.1 Saxaxa Qorannichaa.	25
3.2 Madda Ragaa	26
3.3 Mala Iddatteessuu.....	26
3.4.Tooftaa Funaansa ragaalee	27
3.4.1. Qormaata.....	27
3.4.1.1. Qormaata Tokkoffaa	28
3.4.1.2 Qormaata Lammaffaa	29
3.4.2. Sakatta'a Dookimeentii.....	29
3.4.3. Af-gaaffii.....	29
BoqonnaAfur: Qaaccessaafi Ibsa Ragaalee	31
4.1 Xiinxala Qormaata Barattootaa	31
4.1.1. Xiinxala Qormaata 1ffaafi 2ffaa	31
4.1.2.Bu'aaQormaataTokkoffaaKanGareeLamaaniifi Garaagarummaa Qabxii.....	31
4.1.3 Bu'aa Qormaata lammaffaa Kan Garee Lamaaniifi Garaagarummaa Qabxii	34
4.2. Xiinxala Sakatta'nsa Dookimeentii.....	37
4.4. Xiinxala Af-gaaffii Barsiisotaafi Barattootaa.....	38
4.4.1 Xiinxala Af-gaaffii Barsiisotaa	39
4.4.2. Xiinxala Af-gaaffii Barattootaa.....	41
4.4.2.1 Af-gaaffii dandeettii dubbisa duraa madaaluuf barattootaaf dhiyaate.	41
4.4.2.2 Af-gaaffii dandeettii yeroo dubbisuu madaaluuf barattootaaf dhiyaate.....	43
4.4.2.3 Af-gaaffii dandeettii dubbisa boodaa madaaluuf barattootaaf dhiyaate.	45
4.4.2.4 Gaaffilee Dubbisuu Hojjechuu Barattootaa.....	47

Boqonnaa-Shan	49
5.1. Cuunfaa	49
5.2. Argannoo	50
5.3 . Yaboo	51
Wabiilee	53
Dabalee A Dubbisa Qormaata semisteera 1ffaa Bara 2010	56
Dabalee B Dubbisa Qormaata tokkoffaa	57
Dabalee C Dubbisa Qormaata Lammaffaa	60
Dabalee D Gabatee (11)kuusaa bu'aa qormaata 1ffaa fi 2ffaa	64
Dabalee E Barsiisota Odeeffannoon irraa funaaname.	65
Dabalee F Maqaa barattoota Af-gaaffiin dhiyaateefi	65

Gabateewwan

Gabatee(1). Qaaccessaa bu'aa gaaffii ajaja I-IV	31
Gabtee (2) Qaaccessa Qabxii Ajaja I-IV	34
Gabatee(3) Bu'aa sakatta'a dookumeentii qormaata semisteera 1ffaa bara 2010fi qabiyyee qormaatichaa	37
Gabatee(4) Garaagarummaa Barattootaa Adda Baafachuu irratti af_gaaffii barsiisotaa	39
Gabatee (5) Gabatee madaallii dandeettii dubbisa duraa irratti deebii af-gaaffii barattootaa	41
Gabatee (6)Gabatee Madaallii Dandeettii Yeroo Dubbisuu irratti af-gaaffii barattootaaf dhiyaate agarsiisu	43
Gabatee(7) Madaallii Dandeettii Dubbisa Boodaa irratti af-gaaffii barattootaafi deebii isaanii ..	45
Gabatee-(8) Gaaffilee Dubbisa Keessaa Bahan Hojjechuu Fi Hojjechuu Dhiisuu Ilaalchisee Odeeffannoo Barattootarraa Argame	47

Boqonnaa Tokko: Seensa

1.1 Ariirrata Qorannichaa

Afaan barsiisuu jechuun ogummaa afaanii barsiisuu yaada jedhurraa kan fagaatumiti. Kana jechuun barnoota afaanii keessatti karaa kallattiis ta'ee mit kallattiin dandeettiiwwan afaanii arfanitti dhimma bahuun keenya beekamaadha. Ogummaawwan afaanii kunninis afaan baruufi barsiisuu keessatti gahee mataa isaanii bahu. Yaada kana Geetaachoo(2005:5) yoo ibsu,

”Kaayyoon goeroon barnoot afaanii dandeettiiwwan afaanii arfan(dhaggeeffachu, dubbachu, dubbisuuf barreessu) gabbisuudha. “jedha. Yaadnikun afaan barachuun ogummaawwan kana cimsachuuf ta'uu agarsiisa. Barnoota afaanii keessatti bu'uura kan ta'an, ogummaawwan arfan kun yoo barataman afaan baratame jechuu dandeenya.

”Ogummaan dubbachuufi barreessuu karaa odeeffannoo namoota biroof dabarsuuf oolu yoota'u, ogummaan dhaggeeffachuufi dubbisuu immoo karaa odeeffannoon yookiin beekkumsa haaraan ittiin fudhatamu ykn goonfatamu dha”. (Shermila, 2006:29).

Ogummaawwan kanneen keessaa dhaggeeffachuufi dubbisuun karaa ergaa ittiin fudhannu waan ta'aniif dhaamsa darbaa jiru tokko qixa sirrii ta'een yoo hin dubbifne ergaa dhiyaate hubachuun hindanda'amu. Atikinsii fi warrii biroo (1996:76) akka jedhanitti, ”Dubbisuun ogummaawwaniifi tarsiimoowwan adda addaa fayyadamuun waan barreeffame tokkoof hiika kennuudha” jedhu. Akka yaada kanaatti dubbisuun gocha hiika yookiin ergaa waan barreeffame irraa argachuu ta'uu isaa mul'isa. Dabalataanis, Atikins (1996:38) “Dubbisuun karaa barreessaafi dubbisaan ittiin wali galani dha. “jedha. Akka yaada hayyuu kanaatti dubbisuun karaa barreessaafi dubbisaan ittiin waliigalanidha jechuu isaabarreessaan yaada isaa barreeffamaan waraqaa irratti yoo katabu, dubbisaan immoo dubbisuudhaan yaada barreessaa sanaa fudhata. Kun kan ta'uu danda'u immoo, dubbisaan ergaa barreeffamichaa yoo hubachuu danda'e dha’

Kitaabni World Book of Encyclopedia Volume 16(1994:155) irratti dubbisuudhaaf akkanatti hiika kenna.”Dubbisuun gocha waanta barreeffame tokkorraa hubannoo ittiin argatamudha. Gochi dubbisuu kunis, bu'uura barnootaafi ogummaa jiruuf jireenya guyyaa kessatti baay'ee barbaachisu dha.” Yaada barreeffama kanaa irraa kan hubatamu, dubbisuun gocha namni tokko

waanta barreeffamee jirru tokkorraa ergaa hubachuuti.Ogummaan kun jiruufi jireenya guyyaa guyyaa keessatti baay'ee barbaachisaa ta'uu isaa hubachiisa.

“Ogummaan dubbisuu ogummaawwan afaanii arfan keessaa dandeettii isa baay'ee barbaachisaa dha.”(Getachew,1996 inAtkins,1996;39).Sababiin isaas milkaa'inni barnootaafi kufaatiin barattootaa caalmaatti kan irratti hundaa'u ogummaa dubbisuufi ogummaa dubbisanii hubachuu irratti waan ta'ee fidha.kunis kan hubatamu ciminni barnooaa kan ittiin ibsamu dubbisuun ta'uu isaatiini.

Kanas Atkins&et al (1996:39) ‘Basicaly because students eventual acadamic success or failure depends to alarge degree on their ability to read and comprehend the text books and notes they receive in the different subjects they study” jedha.

Akka yaada armaan oliitti dandeettiin dubbisuu dandeettiwwan gurguddoo afaanii keessaa dandeettii baay'ee barbaachisaa ta'uu kan agarsiisu ta'uu isaati. Kunis kan ta'eef, milkaa'inni ykn kufaatiin isaanii dandeettii baay'ee dubbisuu isaanii irratti hundaa'a.Barattoonni barnoonni isaanii dhuma irratti gaarii kan ta'u yoo kitaaba barnootaa fi yaadannoo fudhatan dubbisanii hubatani dha. Kanaafis barattoonni dandeettii dubbisuu kana gabbifatanii barreeffama adda addaa dubbisuun wantoota jireenya isaaniitiif barbaachisoo ta'an argachuu akka danda'an gargaaruun barbaachisaa ta'ee mul'ata.Dandeettii dubbisuu fooyyeffachuuf immoo karaan caalaatti filatamaa ta'e dubbisuu dha.Akka Tasfaayeen (1986:13) jedhutti. ”Dandeettiin dubbisuu yeroo murtaa'aa fi daanga'a ta'e keessatti baratamee kan gonfatamu otoo hintaane yeroodhaa yerootti akkuma muxannoo dubbisuu horachaa deemnuun goonfanna” jedha. Akka yaada kanaatti muxannoon yookiin fedhiin dubbisuuf qabnu guddachaa deemuun dandeettii kana kan gabbisu ta'uu mul'isa.Dandeettiin dubbisuu kan cimu dubbisuudhaan waan ta'eef barattoonni shaakala dubbisuu akka horatan deeggarsa gaarii gochuufiin barbaachisaa ta.uu nu hubachiisa.

Baddiluun (1996:31) “Yeroo baay'ee barattootni daree barnootaa keessatti kan dubbisan fedhiin otoo hintaane waan barsiisaan ajajeef yookiin kitaaba isaaniirratti barraa'eef qofa” jedha. Kanaafuu, yaada hayyoonni eeran kanarraa akka hubatamutti dandeettiin dubbisuu kan gabbatu dubbisuun yoo ta'u, fedhiin jiraachuun ammoo dubbisuuf bu'uura ta'a. Kanaaf barattoonni dubbisuu akka dirqamaa qofatti akka hin ilaalle fedhiin akka keessatti horamuufi jaalala dubbisuu akka horatan deeggaruun barbaachisaa ta'uu hubanna.

Barattoonnis kanuma hubachuun dandeettii dubbisuu isaanii cimsachuuf dirqamanii osoo hin taane fedhii isaaniitiin tattaaffii gochuun isaan irraa kan eegamu ta'uu beekuun dubbisuu shaakaluu qabu..Dabalees, adeemsa baruufi barssiisuu keessatti waantonni hedduun kan hojjetaman karaa dubbisuutiin ta'uu beekuu qabu.Gosa barumsaa kamiyyuu keessatti barattoonni ofiisaaniitiin waan tokko dubbisanii hubachuu baannaan kaayyoon baruufi barsiisuu seeraan galma gahuu akka hin dandeenyes beekuun isaanirraa eegama. Beektonniifi barreessitoonni hedduunis kana ni mirkaneessu.

Fakkeenyaaf akka (Geetaachoo,1996) ibsutti dandeettiin dubbisuu dandeettii baay'ee barbaachisaa ta'ee, ciminaafi dadhabbina barattoonni barnoota irratti qaban kan murteessuufi afaan barachuudhaafis dandeettiin kun furtuudha.

Dabalees,akka Sensan(1997:145) jettutti,”Adeemsa baruufi barsiisuu keessatti hojiin bal'inaan kan hojjetamu karaa dubbisuutiin ta'ee tartiiba sagalee “(letters of alpabet)” hubachuu irraa eeglee hanga jechootaafi himoota akkasumas waantota barreeffaman hunda dubbisuu danda'uudha.” Namoonni haala gaariidhaan yaada waljijjiiruudhaafis ta'ee walqunnamuuf dandeettiin dubbisuu murteessaadha.(Nuttal,C 1992)

Yaani beektota kanaa kan mul'isu, namni nama waa barreessu tokkoon yaada waljijjiiruu kan danda'u, yoo waan barreessaan barreesse dubbisee hubachuu danda'e dha. Gama biraan immoo waa barreessuunis kan danda'amu dursanii dubbisuun yoo danda'ame dha.

Kun ta'ee osoo jiruu waanta gaggeessituun qorannoo kanaa barattoota kutaa 9^{ffaa} mana barumsa Amboo sadarkaa 2^{ffaa} Afaan Oromoo akka afaan lammaffatti baratan irratti hubatte faallaa dhugaa armaan olitti ibsamee ta'a. Akka maatiin barattoota kanaafi barsiisonni barattoota kana barsiisan tokko tokko ibsanitti, yeroo baay'ee dandeettiin dubbisuu isaanii gad aanaa ta'ee mul'ata. Waantota barreeffaman tokko dubbisanii ergaa isaa hubachuun isaanitti cima. Kanarraa kan ka'e yeroo dubbisa baratan hirmaannaan isaanii laafaadha. Gaaffii dubbisa keessaa bahan seeraan hojjechuun isaan rakkisa. Jechoota tokko tokkos waamuun waan isaan rakkisuuf saffisa sirriidhaan hin dubbisan.Kanaafis yeroo barattoota warra akka afaan jalqabaatti baratan waliin waitti makamanii baratan qabxiin qormaata isaanii dubbisa ilaalchisee garaagarummaa bal'aan akka mul'atu dubbatu.Qorattitiinis,maaltu garaagarummaa kana akka fide adda basuuf deemi.

1.2 Ka'umsa Qorannichaa

Adeemsa baruufi barsiisuu keessatti waantonni hedduu kan hojjetaman karaa dubbisuutiini. Gosa barumsaa kamiyyuu keessatti barattoonni ofii isaaniitiin waan tokko dubbisanii hubachuu baannaan kaayyoon baruufi barsiisuu seeraan galma gahuu hin danda'u. Beektonnifi barreessitoonni hedduunis kana nimirkaneeessu. Fakkeenyaaf (Geetaachoo, 1996), ciminaafi dadhabbina barattoonni barnootarratti qaban kan murteessuufi afaan barachuudhaafis dubbisuun furtuu ta'uu isaa ibsa. Dabalees Sesan (1997:145) "Adeemsa baruufi barsiisuu keessatti hojii bal'aan kan hojjetamu karaa dubbisuutiin ta'ee, tartiiba sagalee "(letters of alphabet)" hubachuu irraa eegalee hanga jechootaafi himoota akkasumas waantota barreeffaman hunda dubbisuu danda'uudha" jetti. Yaanni kunis isuma duraan ka'aa ture deeggaruun baruufi barsiisuun seeraan kan gaggeeffamu, karaa dubbisuutiin ta'uu hubchiisa

Kana ta'ee osoo jiruu waanti gaggeessituun qorannoo kanaa barattoota kutaa 9ffaa mana barumsaa Amboo Sad. 2ffaa tti Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan irratti hubatte faallaa dhugaa armaan olitti ibsameeti. Barattoonni kun' Mana Barumsaa Beeta kinat' fi 'Kidaana Mihirat' jedhamanitti kutaa 1^{ffaa} hanga kutaa 8^{ffaa} gosa barnoota hundaa Afaan Amaaraatiin baratu. Afaan Oromoo immoo kutaa 5^{ffaa} irraa jalqabanii akka gosa barnoota tokkootti baratu. Sana booda gara kutaa 9^{ffaa}tti yemmuu darban gara Mana Barumsaa Amboo sad 2^{ffaa}tti dhufu. Barattoonni kun yeroo baay'ee dandeettiin dubbisanii hubachuu isaanii barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan waliin walbira qabanii yoo ilaalan gad aanaa akka ture barsiisonni isaanii tokko tokko nikaasu. Barreeffama tokko dubbisanii ergaa isaa hubachuun isaanitti cima jedhu. Hirmaannaan isaanii yeroo dubbisa baratan laafaa ta'uu kaasu. Gaaffilee hubannoo dubbisa keessaa bahan seeraan hojjechuu irratti duubatti hafoo ta'uuisaanii, qabxiin isaanii dubbisa ilaalchisee warra kaan caala gad aanaa ta'ee mul'ata yaada jedhutu ka'aa ture. Qorannoon kun xiinxala garaa garummaa dandeettii dubbisanii hubachuu barattoota kutaa 9ffaa Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratanii fi akka afaan jalqabaatti baratan irratti xiyyeeffata. Kanaaf, qorattittiin yaada barsiisotaafi maatii barattootaa irraa ka'uun, garaagarummaa jiru kana xiinxaluun madda isaa heeruu barbaadde. Gama biraatiin hanga qorattiin beektutti qorannoon dhimma kana ilaalchisee hojjetames waan hin jirreef qorannoo kana boodas garaagarummaa barattoota kanaa salphisuuf madda garaagarummaa sanaa bira gahuun kallattiin furmaata isaa waan heeramuuf rakkoo kana furaa deemuun nidanda'ama jettee waan yaaddee fi dha.

Walumaa galatti qorannoon kun gaaffiiwwan armaan gadii deebisuuf kan adeemsifamu dha

- ❖ Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan akkamittiin dubbisu?
- ❖ Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan akkamiin dubbisu?
- ❖ Walitti dhufeenyiifi garaagarummaan isaanii maal fakkaata?
- ❖ .Barsiisonni Afaan Oromoo kutaa saglaaffaa barsiisan barattoota Afaan Oromooakka afaan lammaffaatti baratan adda baasanii nibeekuu?nideeggaruu?
- ❖ Barattoonni haala kamiin yoo deeggaraman dubbisanii hubachuu isaanii fooyyeffatu?

1.3 .Kaayyoo Qorannichaa

Kaayyoo gooroon qorannoo kanaa ogummaa dubbisanii hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti barataniifi akka afaan jalqabaatti baratanii xiinxaluu dha.

Kaayyoo gooreen qorannoo kanaa kanneen armaan gadiiti.

- Akkaataa barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan dubbisa hubannoo itti dubbisan ibsuu.
- Akkaataa barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan dubbisa hubannoo itti dubbisan ibsuu.
- Walitti dhufeenyiifi garaagarummaan barattoota A/O akka afaan jalqabaattiifi akkaafaan lammaffaatti baratanii dubbisanii hubachuu irratti maal fakkaata?.
- Barsiisonni Afaan Oromoo barsiisan barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan adda baasanii beekanii deeggaruufi dhiisuu isaanii adda baasuu
- Haala barattoonni itti deeggaramanii dubbisanii hubachuu isaanii fooyyeffatan ibsuu.

1.4 Fayidaa Qorannichaa

Qoranoon kun kan barbaachiseef adeemsa dubbisanii hubachuu barattoota kutaa 9ffaaAfaan Oromoo akka afaan lammaffaatti barataniifi akka afaan jalqabaatti baratanii garaagarummaa isaanii xiinxaluu fi dha.Kanaafis barsiisonni muummee barnoota Afaan Oromoo keessa jiranis ta'ee namoonni dhimmi kun ilaallatu hundi dandeettii dubbisanii hubachuu barattoota kanaa maaltu gargar gochuu danda'a? isa jedhu addaan baasanii hubachuun barbaachisaa ta'ee mul'ata.

Beektonniifi hojjettoonni sadarkaa sadarkaadhaan jiran bu'aa qorannoo kanaatti fayyadamuun adeemsa hojii baruufi barsiisuu fooyyessuu nidanda'u. Kallattiin immoo barsiisonni Afaan Oromoo barsiisan barattoota isaanii addaan baasanii beekuudhaan hubannoo dubbisuu kana haala ittiin barsiisuu qaban addaan baafatanii akka beekanii fi hubannoo duraan qaban irratti dabalataan akka cimsatan isaan gargaara. Namoota biroo qorannoo walfakkaataa hojjechuu barbaadaniifis akka ka'umsaatti ni gargaara. Barattoonni qaama iddattoo qorannoo kanaa ta'an qorannoon kun yommuu gaggeeffamu kallattii kennamuuf irraa ka'uun gahumsa ogummaa dubbisuu isaanii ni guddifatu. Beekonni siilabasii barnootaa irratti hojjetanishojii isaanii irra deebi'anii akka ilaalan isaan taasisa.

Walumaa galatti, qo'annoo kana qaamoleen armaan olitti eeraman kun akkaataa itti argachuu danda'an mijeessuuf jecha mana dubbisa kitaabaa mana barumsichaa kessaa fi kutaa dippartimentii kaahama.

1.5 Daangaa Qorannichaa

Qorannoon kun kan geggeeffame naannoo Oromiyaatti Godina Shawaa Lixaa Bulchiinsa Magaalaa Ambootti Mana Barumsa Amboo sadarkaa 2ffaa ta'ee, Xiinxala garaagarummaa dandeettii dubbisanii hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratanii fi akka afaan jalqabaatti baratanirratti dha. Qorannoon kun manneen barnootaa magaalaa Amboo keessa jiran keessaa mana barumsa Amboo sadarkaa 2ffaa kutaa 9ffaa qofa irratti kan xiyyeeffateedha

1.6 . Ibsa Naannoo

Qorannoon kun Godina Shawaa Lixaa Bulchiinsa Magaala Amboo Ganda 01 mana Barumsaa Amboo Sad 2ffaatti dandeettii dubbisanii hubachuu barattoota kutaa 9ffaa xiinxaluu irratti xiyyeeffata. Magaalli Amboo magaala guddittii Godina Shawaa Lixaa yoo taatu, Magaalaa guddittii Oromiyaa Finfinnee irraa gara Lixaatti fageenya kiilomeetira 114 fagaattee argamti. Waa'ee magaalaa kanaa ilaalchisee qorannoon gadifageenyaan godhame jiraachuu baatus, ragaan waajjira Bulchiinsa Magaalaa Amboo irraa argame akka mul'isutti Seenaa magaalattii abbootii umurii dheeraa qaban akka odeeffannoo kennanitti magaalattiin kan hudeeffamte bara 1881 A.L. Itti. Magaall kun maqaa 'Amboo' jedhu kan argatte, 'Ambo hambaa lafaa' kan jedhu

jechoota Afaan Oromoo irraa ta'uu manguddoonni ni ibsu. Gama biraatiin immoo Afaan Oromootiin 'Ambo' jechuun bishaan dhandhama soogiddaa qabu jechuun ibsu. Akka ragaa kanaatti hundeeffamni magaalaa Ambootiif sababootiin gurguddoo ta'an:

1. Bishaan ho'aa uumamaa magaalattiin ittiin beekamtu akka qorichaatti waan fayyaduuf namoonni bakka adda addaatii dhufanii waan itti fayyadamaniif.

2. Imaltoonni bakka adda addaatii magaalicha keessa yammuu darban laga Hulluuqaa ce'uuf yammuu jedhan dirqama riqicha uumamaa magaalicha walakkaatti argamu fayyadamuu waanta qabanif.

3. Iddoon Gabaa magaalaa Amboo osoo magaalattiin hin hundeeffamiin dura kan tureefi naannoo baadiyyaa adda addaa irraa namoonni waljijjiirraa oomisha midhaanii taasisaa waan turaniif.

4. Qilleensa mijaa'aa namatti tolu qabaachuu ishii ragaaleen adda addaa nikaa'u Waa'ee qilleensa ishii bara 1938 A.L I Gaazexaa 'Birihaaninnaa Salaam' irratti akka bahetti "Magaalli Amboo qilleensa gaarii kan qabdu yemmuu ta'u, waa'ee bishaan xabala ishiitiin fayyuu isaaniin magaalota fagoo jiraniinis beekamaa waan dhufteef yeroo hedduun kan daawwatamuudha." jedha Bara 1881 magaalii kun kan hundeeffamte ta'uu ishiifi suuta suuta fooyya'aa dhufuudhaan bara 1923 A.L. I tti batii caamsaa keessa yeroo isa jalqabaatiif mana qopheessaatiin kan caaseffamte ta'uu ishiifi Balambaraas Mahitama Sillaasee W/Masqal shuumii magaalichaa ta'uun ramdamuudhaan magaalittiin pilaaniidhaan hundooftee lafti mana jireenyaa jiraattotaaf akka qoodamu taasifamuun isaaragaan mana qopheessichaa irra argame akka mirkaneessu ragaan Bulchiinsa Magaalattii irraa argame ni ibsa, Magalli Amboo yeroo adda addaa maqaa adda addaatiin waamamuun ishiis ibsameera. Bara 1923-1928 "DINGATALAM" weerara faashistii Xaaliyaaniitiin booda ammoo Astee H/sillaaseetiin "HAGARA HIWOOT" jedhamtee akka waamamte ragaan Bulchiinsa Magaalaa Amboo irraa argame manguddoota wabeeffachuun ni ibsa.. Haata'u malee duris har'as maqaa ishii duriitiin' Amboo' jedhamtee waamamti. Yeroo ammaa kanatti gandoonni magaalattii daangessan karaa Kaabaa Laga Dabbis, karaa Bahaa ganda Illaammuu Mujjaafi Qorkee, karaa Kibbaa ganda Goosuu Qooratiinfia Lixaa Bulchiinsa Magaalaa Gudariin daangeffamti.

1.6.1 Qabeenya uumamaa naannoo magaalattiitti argamu:

Qabeenya uumamaa naannoo magaalaa Ambootti argaman isaan gurguddoon; Dhagaa gurraacha, dhagaa sanqallee kan bifa adda addaa qabu, biyyee birciqqoo fi Siinii hojjechuuf ta'u, biyyee diimaa suphee hojjechuuf ta'u, cirracha Isaata gamooraa kan tullu diimtuu, Cirracha lagaa dhakaa nooraa, Xabala Amboofi kkf.

1.7. Hanqina Qorannichaa

Qorannoo kana gaggeessuu keessatti hanqinoonni garaa garaa ni jiru. Qorannoon kun manneen barnootaa sadrkaa 2^{ffaa} Shawaa Lixaa Bulchiinsa Magaalaa Amboo keessatti argaman hunda irratti osoo gaggeeffamee gaarii ture. Haata'u malee qorattittiin hojii idilee ishee waliin waan hin mijoofooneef, manneen barnootaa Magaalaa Ambootti argaman keessaa Mana Barumsaa Amboo sad-2^{ffaa} qofarratti akka gaggeeffamu ta'eera.

Kana malees ,dandeettii dubbisuu hunda xiinxaluuf kallattii garaagaraatu ilaalama. Kallattiiwwan kanneen hundaan qorachuuf immoo waantonni rakkisoo ta'an hedduu nijiru. Kanaaf, qorattittiin ogummaa dubbisanii hubachuu barattoota kutaa 9^{ffaa} Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti barataniifi akka afaan lammaffaatti baratanii xiinxaluu irratti xiyyeeffatte. Xiinxala kana ogummaa dubbisuu hunda kanneen akka saffisaan dubbisuu, sirrummaan dubbisuufi ibsa waliin dubbisuu akkasumas, caasluga irrattis osoo gaggeessitee gaarii ture. Haata'u malee yeroo bal'aafi baajata baay'ee waan barbaachisuuf, kana hunda hojjechuuf hin dandeenye. Kanaaf, hanqina qorannoo kanaa guutuuf warreen hafan kun nama qorannoo waa'ee dubbisuu irratti hojjechuu barbaadeen hojjetamuu danda'a.

.

Boqonnaa Lama: Saktta'a Barruu

2.1.Sakatta'a Barruu Yaadrimee

Sakatta'a barruu jechuun yaada hayyoota adda addaati. Kunis akkuma mata-dureen qorannichaa garaagara ta'u yaada hayyootaa sakatta'uurratti kan xiyyeeffatu dha. Kanaafuu, boqonnaa kana keessatti waa'ee mataduree qorqnnichaa ilaalchisee yaadni beektotaa sakatta'mee jira. Qorattuunis, Yaada hayyootaa kana bifa qindaawaa ta.een tartiibaan akka itti aanutti dhiyeessitee jirti.

2.1.1 Dubbisuu

Dubbisuun maal akka ta'e hayyoonni karaa adda addaa hiika itti kennu. Williams(1984:24) yammuu gabaabbinaan ibsu, "Dubbisuun adeemsa ta'ee adeemsa kana keessatti dubbisaan tokko yemmuu barreeffama dubbisu ergaa isaa hubachuudhaan hiika kan itti laatudha" jedha.. Akka yaada kanarraa hubatamutti, hiikni dubbisa tokkoo kan argamu barreeffama sana qofa keessatti osoo hin ta'iin, dubbisaatu jechoota, himootaafi qindaa'na dhimmoota waan dubbifamu sana keessatti argaman irraa deeggaramuun hiika itti laata. Dubbisaan hiikaafi ergaa barbaachisaa ta'e argachuuf miira si'aawaa ta'een dubbisuu qaba malee hiika irruma keessaa hin argatu. Yaada kana Nuttal (1982:9) akkas jechuun ibsiti, "The meaning is not merely merying in the text waiting to be passive absorbed, on the contrary the reader is actively involved and will very often have to work to get the meaning out." Yaada kanarraa waanti hubtamu, dubbisaan tokko yammuu gara dubbisuutti dhufu, muuxannoo duraan qabutti gargaaramuun dubbisa sana hubachuu isaati. Waan kana ta'eef dubbisaan tokko barreeffama sana sammuutti waraabbata osoo hin ta'iin muuxannoo isaatti fayyadamuun sammuu keessatti waan hojjetu qaba jechuu dha. Dubbisuun dandeettii afaanii keessaa isa tokko ta'ee, waanta barreeffame tokko irraa odeeffannoo yookiin hiika argachuu ta'uu isaa ibsa. Dubbisuun, ergaafi yaada barreeffama tokkoo muuxannoo ofiitiin hiikkachuu dha. Addunyaa(2012:28) dubbisuu akkas jechuun hiika "Dubbisuun ergaa dhiyaate sana muxannoo ofiitiin wal qabsiisuun hiikuu gaafata" jedha. Yaada kanarraa kan hubatamu ogummaan dubbisuu, dubbisa keessaa hiika argachuuf muuxannoo qabnu dhimma dubbifamu sana waliin wal qabsiifnee akka ta'edha. Dubbisuun ergaa huachuu faana kan wal qabatu ta'uu

isaati Dubbisuun jechoota barreeffaman sirreessanii waamuu qofa osoo hin taane hubannoon hunda caala barbaachisaa ta'uu isaa hubanna.

Yaada beektota kanneenii irraa kan hubatamu, dubbisuun gocha hiika yookiin ergaa waan barreeffame yookiin waan maxxanfame irraa argachuuti. Barreeffama dhiyaate tokko haala barbaachisaa ta'een dubbisanii ergaa isaa hubachuu dha. Dabalatanis, dubbisuun walqunnamtii barreessaafi dubbisaa gidduutti uumamu ta'ee kan hiikni sammuu dha gara sammuu ittiin darbu ta'uu hubanna. Dubbisuun jechoota qulqullinaan ilaaluu, sirreessanii waamuu fi jechoota adda ta'an beekuu irra hubannoon hunda caala barbaachisaa akka ta'e hubanna.

Akka yaada hayyuu kanaatti dubbisaan barreeffama tokkoof hiika kennuu yoo ta'u, kan inni hiika itti kennus waanta duraan sammuu keessaa qaburraa kaa'eeti. Dubbisuun wal qunnamtii dubbistoonni barreeffama hubachuuf godhan ta'uu agarsiisa. Walqunnamtii kun yaada barreessaan ergaa (dhaamsa) dubbisaan kaayyeffatee hubachuuf barbaadiirratti hundaa'a.

Hiikaa dubbisanii hubachuu (Reading comprehension) Galmeen jechoota Afaan Ingiliizii, 'Oxford Dictionary Of Current English' jedhamu jecha dubbisuu jedhu akkasitti hiika. "Reading is understand the meaning of written or printed words or symbols." jedha. Akka yaada kanaatti dubbisuun waanta maxxanfame ykn barraa'e tokkorraa hiika isaa argachuu jechuu dha. Dubbisuun odeeffannoo qubeeleefi jechoota barreeffama keessatti dandeettii dubbisichaan akkaataa hiika itti laatamu of keessaa qaba. Haaluma wal fakkaatuun, ogummaa dubbisuu Afaan Oromoo keessattis hubannaa qubeedhaa hanga qindaa'ina jechootaarratti qabaachuun dubbisa tokko ergaasaa haala gaarii ta'een hubachuuf gargaara. Dabalataanis, dubbisuun qubeelee gara jechootaatti, jechoonni gara himootaatti, himoota immoo gara hiika qabeessaatti qindeessuu ofkeessatti kan hammate dha. (Walker 1988)

Maalummaa dubbisuu armaan olitti kenname kan giddu galeessa godhatu, Ruddell (1999:23) akka armaan gadiitti maalummaa dubbisuu ibsee jira.

*"dubbisuu jechuun barreeffama tokkoof hiika kennuu jechuu dha.
Dubbisaan barreeffama tokkoof hiika kennuu kan danda'u, muuxannoofi
dandeettii isaa, waantota barreeffamicha keessatti ibsaman, beekumsa
Barreeffamicha ilaalchisee qabuufi waantota jireenya hawaasummaafi
waliigaltee namootaa keessatti uumamuu danda'an hunda walitti
fiduudhaan ta'a".*

Akkuma barreessitoota adda addaatiin ibsame,dubbisuu jechuun waantota barreeffamanii yookiin maxxanffamanii jiran tokkoof hiika kennuu jechuu dha.Dubbisuun barachuuf bu'uura kan ta'eefi adeemsa jiruufi jireenya namaa keessatti baay'ee barbaachisaa ta'uun isaa ni hubatama.Dubbisuun kallattiifi karaa maddi odeeffannoon adda addaa argmu ta'ee ,garuu hiikni waliigalaa tokko hin jiru.

Walumaa galatti dubbisuun gosoota dandeettii afaanii keessaa tokko ta'ee,karaa namoonni wanta maxxanfame ykn barraa'e tokkorraa muuxannoo,odeeffannoofi hiika isaa argachuu danda'an jechuu.dha. Dbbisuun barachuuf bu'uura kan ta'eefi adeemsa jiruu fi jireenya namootaa keessatti baay'ee barbaachisaa ta'uun isaa ni hubatama. Dubbisuun kallattiifi karaa maddi odeeffannoo adda addaa argamu ta. ee, hanga ammaatti hiikaan (definition) waliigalaa ta'e tokko kennameefi hinjiru. Qorattuun qorannoo kanaas yaada hayyoonni maalummaa dubbisuuf kaa'an kanarraa ka'uun dubbisuun adeemsa waan barreeffame tarsiimoolee garaagaraatti fayyadamuun ergaa isaa hubachuu akka ta'e hubatteetti.

2.1.2 Faayidaa Dubbisuu.

Beekumsi dandeettiiwwan afaanii baay'ee barbaachisaa ta'uu beektonni karaa garaagaraa ibsu.Haaluma kanaan ,Atchison(1999)ilmi namaa yeroo isaa baay'ee dhaggeeffachuu, dubbachuu, dubbisuufi barreessuudhaan akka dabarsu ibsa.Akkasumas,namoonni waliin dubbatan giddu galeessaan sa'aatii tokko keessatti jechoota kuma afurii hanga kuma shanii dubbii isaanii keessatti akka fayyadamuu danda'an hubachiisa.Dubbisa keessatti immoo namni tokko giddu -galeessaan sa'aatii tokko keessatti jechoota kuma kudha afurii hanga kuma kudha shanii dubbisuu akka danda'u ibsa. Akkaataa yaada kanaatti ogummaan dubbisuu hagam fayidaa qabeessa akka ta'e hubachuun nidanda'ama.

Gochaan dubbisuu dandeettii dubbisuu cimsuuf shaakaloota garaagaraa keessa kan darbu yoota'u,yaad-rimee dubbisuu hanga tokko hubachuun barbaachisaadha. Kanaafuu dandeettii dubbisuu barsiisuun sirna barnoota afaanii keessatti baay'ee barbaachisaa ta'uu hubanna. Akka qaama dandeettii afaanii tokkootti dandeettiin dubbisuu barnoota afaanii keessatti xiyyeeffannaa guddaa qaba.(Burns&etal,1999).

Faayidaa dubbisuu ilaalchisee Darajjeen (1998:69) akka ibsutti, adeemsa mana barumsaa keessatti barnoota garaa garaa kennamu hojiirra oolchuus ta'ee, addunyaa mana barumsaatiin alatti jiru keessatti gaheen dubbisuu baay'ee olaanaadha. Akka yaada kanaatti dubbisuun milkaa'ina barumsaa keessatti iddoo guddaa qaba. Akkasumas, mana barnootaan alas addunyaa ammayyaa keessatti odeeffannoo barbaachisaa gama barreeffamaan jiru argachuuf gahee dubbisuun qabu ol'aanaadha.

Ogummaan kun bu'uurri isaa kan jalqabamu wayita sabiyyuummaattii ta'uu isaa yaada namoota biroo irraa fudhateen Darajjeen kitaaba isaa keessatti kaa'eera. Afaan barachuu keessatti dandeettiin dubbisuu isa tokko waan ta'eef akkuma kanneen biroo dandeettiin kunis daree keessatti seeraan baratamuun barbaachisaa dha. Kana ilaalchisee Nuttal (1984:14) "Dubbisuun karaa barattoonni muuxannoo garaa garaa adeemsa jireenya isaaniitiif ta'u ittiin argatan ta'ee, adeemsi dubbisuu sagalee osoo hin dhageessisiin barreeffama tokko dubbisanii ergaaisaa hubachuu danda'uudha. Akkuma beektonni hedduun ibsanitti, dubbisuun ogummaa baay'ee barbaachisaa ta'eefi barattoonni daree keessatti dandeettii barumsa isaanii gabbifachuuf kan isaan gargaaru waan ta'eef dandeettii kanaan cimuun barbaachisaa akka ta'e bal'inaan ni addeessu.

Akkasumas, waantota hedduu adeemsa jireenya isaaniitiif ta'uu danda'u kan argatan karaa dubbisuutiin akka ta'e beektonni kunneen ni ibsu. Akka beektonni hedduun ibsanitti dubbisuun dandeettii baay'ee barbaachisaa ta'eefi barattoonni daree keessatti ogummaa barumsa isaanii gabbifachuufis ta'ee cimsachuuf kan isaan gargaaru waan ta'eef ogummaa kanaan cimuun barbaachisaa akka ta'e hubanna. Akkasumas wantoota hedduu adeemsa jireenya isaaniitiif ta'u kan argatan karaa dubbisuutiin akka ta'e beektonni kunneen ni ibsu. Afaan barachuu keessatti dandeettiin dubbisuu isa tokko waan ta'eef akkuma kanneen biroo dandeettiin kunis daree keessatti seeraan baratamuun barbaachisaa ta'uu beektonni niibsu.

2.2 Dubbisa Hubachuu(Reading Comprehension)

Dubbisa hubachuun hiikoo, karaa baay'ee qaba. Akka hayyuu (Nuttal, 1996) jettutti, Kaayyoon dubbisuu ergaa barrsaan dabarsuu barbaade dubbisa irraa argachuudha. Akka yaada hayyuu kanaatti, dubbisa tokko dubbisuun kaayyoon isaa inni guddaan ergaa dubbisni tokko dabarsu hubachuu danda'uudha. Dubisanii hubachuu danda'uun gaheen inni qabu dubbisa (passage)

dubbisaa (the reader) fi hiikoo dubbisichaa kan walitti fidu ta'a. Yaada kana irraa hubachuun kan danda'amu dubbisni dubbifame kan jedhamu yoo ergaan dubbisichaa hubatamedha.

2.3. Garaagarummaa ariittiin dubbisuufi sirriitti hubachuuf dubbisuu

Nuttall (1989:34) yoo ibsitu” Sakataan dubbisuun, mala dubbisuu keessaa isa tokko ta'ee daddaffiin ija keenya waanta barreeffamerra oofuun kan dubbifamudha” jedha.. Akka yaada hayyuu kanaarraa hubannutti ariitiin dubbisuun odeeffanoo murtaa'aa kan akka maqaa, guyyaa, baraafi kkf argachuuf kan dubbisan ta'uudha.. Akka (Champeau de Lopez 1993:50/51) ariitiin dubbisuufi barachuuf dubbisuun karaan ittiin madaalaman garaagarummaa qabu. Ariitiin baay'ina jechoota dubbifamanii yeroo itti fudhateef hiruu dha. Sirriitti hubachuuf dubbisuun immoo ariitiin dubbisuufi suuta dubbisuun galma gahuu nidanda'a

Yaada kanarraa hubachuun kan danda'amu, ariitiin dubbisuun kan safaramu, jechoonni daqiiqaaf hiraamuun filatamaa yammuu ta'u ,sirriitti hubachuuf dubbisuun immoo battallee (test) fi gaaffilee adda addaan kan madaalamu ta'ee, innis jijjiirama fooyyessuuf kan madaalamu ta'uu isaati..

2.4. Gosoota Dubbisuu

Akka Geetaachoo (2001:6) jedhutti, ”Dubbisuun gosoota lama qaba. Isaanis: Dubbisa sagalee kan jedhamu sagalee ol kaasanii akka dhaggeeffatootatti dhagahamutti dubbisuufi dubbisa callisaa kan jedhamu immoo osoo sagalee hin dhageessisiin dubbisa gaggeeffamu dha. Dabalataanis. fayidaa dubbisa callisaa yemmuu ibsu”, Dubbisni callisaa barreeffama adda addaa ofiitiif dubbisanii qayyabachuu gaaffilee dhiyaataniif deebii kennuuf (qormaata hojjechechuuf) maappota, baafattoota, giraafotaa fi kkf dubbisuudhaan yaadasaa qayyabachuuf gargaara” jedha.

Akka yaada kanaatti ergaa dubbisa tokkoo gadifageenyaan hubachuudhaaf saglee osoo hin dhageessisiin calliaan dubbisuun barbaachisaa ta'uu isaa mul'isa.

2.5. Tarsiimoo Dubbisuu

Fayidaa tarsiimoolee dubbisuu ilaalchisee William (1991:34) akks jedha. “Tarsiimoolee dubbisuutiif ilaalcha kennuu jechuun kaka'umsa dubbisuu argachuu qofaaf osoo hin taane rakkoolee adeemsa afaan barachuu keessa jiru hiikuufis ta'ee gaaffilee dubbisa keessaa bahanis

seeraan hojjechuuf nama gargaara.” Tarsiimooleen dubbisuu kanneenis bakka sadiitti qoodamu.Isaanis:Tarsiimoo dubbisa duraa,yeroo dubbisaafi tarsiimoo dubbisa boodaati.

2.5.1 Tarsiimoo Dubbisa Duraa

Akka barreessaan Wiener Bazerman(1997:94)ibsutti,

*Tarsiimoon dubbisaa kun barattoonni waantota dubbisa tokko keessatti
ibsamuu danda'an akka dursanii mataduree tokko irratti hundaa'uudhaan
waa'ee dubbisichaa gadi fageenyaan xiinxaluu jechuu dha. Dabalees
tarsiimoon dubbisa duraa kun jechoota dubbisicha keessatti kennamuu
danda'andursinee akka tilmaamnu nu gargaara.Osoo dubbisa tokko dubbisuu
hin eegaliin mataduree dubbisichaa gadi fageenyaan xiinxaluun yaada
barreesichaa akka gaariitti argachuufis ta'ee hubachuuf nama gargaara.*

Akkuma maqaan isaa ibsu tarsiimoon dubbisuu kun adeemsa dubbisuu keessatti sadarkaa isa duraa ta'ee osoodubbisuu hin eegaliin dura bakka waantonni hedduu itti hojjetamani dha.Sababiin isaas tarsiimoon dubbisaa kun kanneen birootiif ka'umsa ta'uudhaan hojjiwwan akka muuxannoo fi beekkumsa duraanii kakaasuu, waan dubbisa keessatti arguuf jiran raaguufi jechoota ergaa dubbisichaa hubachiisuuf murteessoo ta'niif hiika kennuu fa'itu raawwatama. Kanaafis barattoonni dubbisa dhiyaate akka gaariitti dubbisuu akka danda'niif tarsiimoo dubbisa duraa kanatti xiyyeeffannoo kennuun barbaachisaa dha,

2.5.1.1 Dubbisa Dhiyeessuu

Kaayyoon dubbisa dhiyeessuu dubbischarratti fedhii uumuufi dubbisicha barattoota wajjin wal barsiisuu ta'a. Kunis barattoonni waa'ee dubbisichaa ilaalchisee hubannoo akka argatan isaan gargaara. Kana ilaalchisees, Nuttal(1989:155).”Osoo dubbisa dubbisuu hin eegaliin dubbisa dhiyeessuun barbaachisaa ta'ee garuu adeemsa dubbisa dhiyeessuu irratti dogoggorri yoo uumame adeemsa isa biroo irratti rakkoo uumuu danda'a “jetti. Dabalees barreessituun kun akkas jetti.” Adeemsa dubbisa dhiyeessuu irratti dogoggora uumuu jechuun qabiyyee dubbisichaa seeraan akka hin hubatamne gochuufi waa'ee dubbisichaa ilaalchisee tilmaamni dogoggora ta'e tokko akka uumamu gochuu jechuu dha.”

Gochaa dubbisa qopheessuu keessatti sadarkaa dubbisaafi dhimma dubbisuun barbaachisuuf xiyyeeffannoo keessa galchuun gocha qophaa'u sana murteessa. Kunis muuxannoo duubee (background experience) bilchina (maturity) fi beekkumsa jechootaafi himaa dubbistoonni qaban sadarkaa sadarkaadhaan garaagara ta'a. Dandeettii dubbisuu kana guddifachuuf immoo afaan barnootaaf dhiyaate sanaan dubbisuun filatamaadha. dandeettii dubbisuu afaan keenayaa isa jalqabaas ta'ee, isa lammaffaa baranne guddisuuf afaanichaan dubbisuun barbaachisaa dha. (Nuttal, 1982).

Ibsa kana irraa akkuma hubatamu, xiyyeeffannaa barsiisaan yemmuu dubbisa dhiyeessu barattoonni daandii sirrii irra deemuu akka danda'an waan isaan gargaaruuf bakka kanatti of eegganno cimaa taasisuun barbaachisaa ta'ee argama. Kanaafis barsiisaan afaanii tokko osoo mataduree dubbisaa hin dhiyeessiin dursee qophii barbaachisaa taasisuun dandeettii dubbisuu barattootaa cimsuuf gahee guddaa akka qabu nu hubachiisa. Walumaagalatti Seensi gaariin "(good introduction)" barattoonni fedhii dubbisuu akka horataniifi si'aayinaan adeemsa dubbisuu keessatti akka hirmaatan kan isaan kakaasu ta'a. Dabalees barattoonni waan dubbisa keessatti argan jireenya isaanii waliin wal qabsiisuun hubannoo isaaniis akka gabbifatan kan gargaaru dha. Kana malees akka barreessituu kun ibsitutti, barsiisaan tokko yemmuu barumsa dubbisaa dhiyeessu ibsa gabaabaa ta'e qofa kennuudhaan bal'inaan barattoonni dubbisicha dubbisanii maalummaa fi ergaa isaa akka hubatan taasisuun barbaachisaa dha

2.5.2. Tarsiimoo Yeroo Dubbisuu

Tarsiimoon dubbisaa kun sadarkaa barattoonni kallattiidhaan adeemsa dubbisuu keessa seenanii dha. Kanaafis tarsiimoon yeroo dubbisuu kun yeroo barattoonni waantota dubbisicha keessatti ibsamani jiran hubacuuf carraaqani dha,

Kana ilaalchisee, William (1984:34) akkas jedha. "Xiyyeeffannoon tarsiimoo yeroo dubbisuu yaada barattoonni dubbisicharratti qaban osoo hin ta'iin ergaa kallattiidhaan dubbisicha keessatti ibsame hubachuu ta'a." Barreessaan kun waa'ee tarsiimoo dubbisuu kanaa dabalataan yammuu ibsu," Faydaan tarsiimoo yeroo dubbisuu kun barattoonni kaayyoo barreessichaa hubachuudhaan qindoominaa fi qabiyyee barreeffamichaa akka ibsuu danda'n gumaacha godha." Karaa biraatiinis Nuttal (1989:159) waa'ee tarsiimoo dubbisaa kana akkas jetti. "tarsiimoon yeroo

dubbisaa kan eegalu yaada waliigalaa dubbisichaa hubachuu irraa ka'ee suuta suutaan qabiyyee keeyyataa ,himaafi hiika jechootaa hubachuu ta'a."

Yaada beektota kanaa irraa hubachuun akka danda'ametti dandeettiin hubannoo yeroo dubbisuu t kun sadarkaa barattoonni kallattiidhaan adeemsa dubbisuu keessa seenan ta'uudha.Kanaafis tarsiimoon dubbisaa kun yeroo barattoonni kallattiidhaan waantota dubbisicha keessatti ibsamani jiran hubachuuf carraaqan malee muuxannoo kanaan dura qaban qofarratti kan hin hundoofne ta'uu hubanna. Yaada waliigalaa dubbisichaa hubachuufi odeeffannoo gooree ta'an argachuuf yeroo dubbifamu dha. Kaayyoo kana galmaan gahuufis mala adda addaatu jira.Isaan keessaa malli isaan gurguddoon lamaan dubbisa saffisaa "(skimming)"fi dubbisa sakatta'aa "(scanning)" dha.

2.5.2.2. Dubbisa saffisaa

AkkaNuttal (1989:40)ibsitutti "Dubbisa saffisaa jechuun yaada ijoo barreeffama tokkoo argachuudhaaf ariitiidhaan dubbsuu jechuudha."Kanarraa hubachuun akkuma danda'amu, Saffisaan dubbisuun adeemsa waan barreeffame tokko keessaa odeeffannoo murtaa'aa argachuuf kan gargaaru dha..Dubbisa tokko sababiin saffisaan dubbifnuuf yaada waliigalaa barreeffama tokkoo hubachuudhaaf ta'a.Kanaafis dubbisicha xiyyeeffannoon dubbisuu yookiin dubbisuu dhiisuu kan murteessinu ta'a. Fakkeenyaaf dubbisaan tokko barreeffamicha saffisaan dubbisee mataduree baay'ee jireenya isaatiif barbaachisaa ta'e addaan baafachuun isaas xiyyeeffannaan akka dubbisu isa gargaaruu akka danda'u hubanna.

Grellet(1981:63) waa'ee dubbisa saffisaa akka armaan gadiitti kaa'a.

"Dubbisnisaaffisaahojiixiyyeeffannobarbaaduta'eeinnisyaadawaliigalaa Dubbisatokkoohubachuudhaafista'ee,dandeettidubbisuucimsachuufnama gargaara.Barattoonni saffisaan akka dubbisan gochuu jechuunofitti amanum maa dandeettii dubbisuu akka goonfatan garaaruu jechuudha. Sababiin isaas muuxannoo saffisaan dubbisuu qabaachuujechuun yeroo gabaabaa Keessatti yaad rimee dubbisatokkoo hubachuu danda'uu jechuu dha."

2.5.2.3 Dubbisa Sakatta'aa

Akkuma waliigalaatti yaada armaan olitti kennamanirraa kan hubatamu, saffisaan barattoonni dubbisa tokko dubbisuu akka danda'an gargaaruu jechuun barattoonni dubbisa saffisaafi callisaan dubbisanii gaffilee ijoo dubbisicha kessaa bahan yeroo gabaabaa keessatti hojichuu akka danda'an gargaaruu jechuu dha.

Dubbisti sakatta'aa mala dubbisuu keessaa isa tokko ta'ee daddaffiin ija keenya waanta barreeffamerra oofuun kan dubbifamu dha. Yaada xixiqqaa argachuuf ija keenya bareeffamicharra asiifi achi naannessuudha, Dubbiaan barreeffama tokko keessaa ergaa waliigalaa argachuuf barreeffamicha hunda isaa dubbisuun yeroo isaa osoo hin fixiin sakatta'aan dubbisuun kaayyoo dubbisuuf sana galmaan yoo ga'u dha

Sakatta'aan dubbisuu jechuun yaada xixiqqaa argachuuf ija keenya bareeffamicharra asiifi achi naannessuun ergaa waliigalaa argachuuf dubbisuudha. yaada xixiqqaa yookiin gadifageenya barreeffama tokkoo barbaaduuf waliigala barreeffamichaa hunda dubbisuun barbaachisaa miti(.Brown,2003)

Yaadolee kanarraa hubachuun akkuma danda'amu tarsiimoon yeroo dubbisuu kun bakka hojiin dubbisaa hedduun itii hojje tamuufi bakka barattoonni dandeettii dubbisuu adda addaa itti shaakalan ta'uu isaa nu hubachiisa.kanaafis barataan afaanii tokko kana hubatee yeroo dubbisuu waanta tarsiimoo kana keessatti raawwachuun dandeettii jedhamu

kana horachuu qaba.Sakatta'aan dubbisuun tooftaa dubbisuu keessaa tokko ta'ee ergaa waliigalaa barreeffama tokkoo argachuuf daddaffiin ija keenya wanta barreeffame irra oofuun kan dubbisnuudha. Dubbisaan barreeffama tokko keessaa ergaa waliigalaa argachuuf dubbisu barreeffamicha hunda isaa dubbisuun yeroo isaa fixuu hinqabu. Kanaafuu, dubbisaan ga'uumsa qabu sakatta'aan dubbisuun kaayyoo dubbisuuf sana galmaan gaha.

2.5.2.4.Gadfageenyaan Dubbisuu

Gadfageenyaan dubbisuun tarsiimolee dubbisuu keessaa tokko ta'ee adeemsa dubbisaan barreeffama tokko gadfageenyaan dubbisuun ergaa isaa sirritti hubachuuf taasisuudha.Gochaan dubbisuu, kaayyoon isaa inni guddaan odeeffannoo funaanuudha. Kun immoo qabatamaan

gaaffii gaafachuu jechuu dha. kunis gaaffichaaf odeeffannoon barbaadamuun deebii argachuun dirqama waan ta'eef kaka'umsa uuma. Yeroo kanas barattootni deebii murta'aa argachuuf barruusana sakatta'u. Barsiisaanis deebii qabatamaa ykn murtaa'oo barbaadamu sana barattootatti hima. Sana booda barattootni barruu sana gadifageenyaan dubbisu. Kunis, odeeffannoo murtaa'oo funaanuuf gosa dubbisuu, gadifageenyaan dubbisuu /intensive reading/'tti gargaaramu. (Anderson et al., 1985).

2.5.2.5 Hiika Jechootaa Galumsa irraa Tilmaamuu

Jechoonni afaan tokko keessatti argaman bal'aadha. Kanarraa kan ka'e, hiika isaanii baruun +adeemsa yeroo dheeraa barbaadudha. Kana caalaa rakkisaa kan ta'e immoo yeroon barumsa daree keessaa baay'ee xiqqaa ta'uu irraa kan ka'e barattoonni jechoota baay'ee hiika isaanii waliin baratanii hubachuu dadhabuu isaaniiti. Waan kana ta'eefis, hiika jechootaa ofiin barachuun baay'ee kan deeggaramudha. Barreessitoonni muraasni fakkeenyaaf ,Nuttan (2001:43) dhimma hiika jechootaa tilmaamuu ilaalchisee jala murtee yoo ibsitu,

"Guessing is a key vocabulary learning strategy ,practically it can be a complicated process for a number of reasons: absence of sufficient clues ,limited exposure of the word across the text ,level of Text difficulty, familiarity of the topic, learner's knowledge background and interest to mention some." jedha

Kanarraa hubachuun kan danda'mu, hiika jechootaa galumsa keessatti tilmaamuu wantoonni rakkisaa taasisan kan akka eertuu(clues) jechoonni dubbisa keessaa ifa ta'uu dhiisuu, dubbisichi walxaxaa ta'uu matadureen haaraa ta'uu hanqina sadarkaa beekkumsa barattootaafi hanqina fedhii barattootaa qabaatulle, hiika jechootaa barachuuf tooftaa akka furtuu ta'ee tajaajiludha.

Hiika jechootaa wallaaluun immoo ergaa dubbisa tokkoo hubachuu irratti rakkoo qaba. Gochi hiika jechootaa galumsa irraa tilmaamuu kun tarsiimoo yeroo dubbisuu keessatti raawwata.

2.5.3 Tarsiimoo Dubbisa boodaa

Tarsiimoon dubbisa boodaa kun erga hojiin dubbisuu xumuramee booda bakka waantonni adda addaa dubbisarratt xiyyeeffatan itti hojjetamanidha. Sadarkaa barattoonni dubbisicha ilaalchisee yaada adda addaa calaqqisiisuu danda'nidha. Fakkeenyaaf muuxannoo jireenya isaanii wajjin wal-qabsiisuun jaalala yookiin jibba dubbisicha ilaalchisee qaban kan itti ibsan ta'a. Yaada kan

Rivers(1999:235) yoo ibsu, “Tarsiimoon dubbisa boodaa barattoonni yaada waliigalaa dubbisichaa akka guduunfan kan isaan gargaaru ta’ee, dubbisicha muuxanno, beekkumsaafi jireenya isaanii wajjin akka walqabsiisan isaan gargaara.” jedha. Yaaduma kana kan deeggaru Williams(1984:39) akkas jedha.”Kaayyoon tarsiimoo dubbisa boodaa waan dubbifame ilaalchisee yaada guduunfaa waliigalaa tokko kaa’uuf yaadichas beekkumsa, fedhiifi ilaalcha barattoota wajjin wal qabsiisuudha.” jedha. Dabalees Atkins(1996:47) yemmuu ibsu, ”Sababiin barsiisaan gaaffilee dubbisa boodaa barattoota gaafatuuf, barattoonni dubbisicha jireenya isaanii waliin akka wal-qabsiisanii fi maalummaa dubbisichaa sirriitti akka hubatan taasisuufi” jedha.

Akkuma walii galaatti dubbisaa cimaa ta’e tokko oomishuudhaaf beektoonni keessumaayyuu barsiisonni barnoota dubbisaa irratti hundaa’uun tarsiimoolee dubbisaa kanneen hunda irratti xiyyeeffachuun akka barbaachisu kanneen armaan olitti ibsaman hundi nuhubachiisu. Karaa biroo barattoonni dandeettii dubbisuu cimsachuuf hubannoofi beekkumsa dubbisa tokko irraa argatan addunyaa wajjin walqabsiisuuf dhama’uun isaan barbaachisa. Kana ilaalchisee Nuttal(1986:166) akkas jetti.

“Kaayyoon tarsiimoo dubbisa boodaa barattoonni akka hubannoo waliigalaa addunyaa horatanii dubbisicha irrattis hubannoo waliigalaa argachuun isaanii dubbisa biroo,, madda beekkumsa biroofi muuxannoo namoota biroos ta’ee muuxannoo isaanii wajjin akka wal-qabsiisan isaan gargaara.”

Dabalataanis barreessituun kun hojiiwwan ijoo tarsiimoo dubbisa boodaatti hojjetaman akka armaan gadiitti tarreessiti.

- a) *Ilaacha dhuunfaa dubbistoonni dubbisicharratti qaban funaanuu. Fakkeenyaaf, jaalala, jibbaa fi k.k.f*
- b) *Qabiyyee dubbisichaa muuxannoo fi beekkumsa dubbistootaa wajjin wal-qabsiisu.*
- c) *Walitti dhufeenya dubbisichi waantota biroo waliin qabu addaan baasuu.*
- d) *Garaagarummaaf walitti dhufeenya dhugaa fi yaada dhuunfaa jidduu jiru hubachuu.*
- e) *Walitti dhufeenya sababaa fi bu’aa gidduu jiru hubachuu yookiin mari’achuu.*
- f) *Maddi dubbisichi irraa fudhatame sun ammam barbaachisaa akka ta’e xiinxaluu.*
- g) *Duraa duuba yeroo gochichi itti raawwatame hubachuu. Fakkeenyaaf adeemsa seenessuu yeroo gara yerootti jiru hubachuu.*
- h) *Tilmaamni dubbisa duraa fi booda ammam akka walitti dhufu xiinxaluu.*

Walumaagalatti tarsiimoleen dubbisuu kanneen sadan kun osoo itti hin yaadamin akka tasaa kan godhaman miti. Fakkeenyaaf yeroo tokko tokko tarsimoo dubbisa booda yookaan duraatti fayyadamuu dhisuu ni dandeenya. Tarsiimoolee kanneenitti fayyadamuun, tokkoffaa barattoonni dandeettii afaanii akka gabifatanii fi kaka,umsa argachuun sochii gaarii akka taasisan isaan gargaara. Lammaffaa tarsiimoolee kanneenitti fayyadamuun dandeetti dubbisuu bu'uura ta'eef walirraa hincinne gabbifachuudhaaf nama gargaara. (Williams, 1991)

Haaluma wal fakkatuun Rivers(1999:235) akkas jedha. "Tarsiimoon dubbisa boodaa barattoonniyaada waliigalaa dubbisichaa akka guduunfan kan isaan gargaaru ta'ee akkasumas dubbisicha muuxannoo beekkumsaa fi jireenya isaanii wajjin akka wal qabsiisan isaan gargaara." Yaaduma kana kan deeggaru Williams(1984:39) akkas jedha. "Kaayyoon tarsiimoo dubbisa boodaa waan dubbifame ilaalchisee yaada guduunfaa waliigalaa tokko kaa'uuf yaadichas beekkumsa fedhiifi ilaalcha barattootaa wajjin wal qabsiisuudha." Dabalees Atkins(1996:47) yemmuu ibsu, "Sababiin barsiisaan gaaffilee dubbisa boodaa barattoota gaafatuuf, barattoonni dubbisicha jireenya isaanii wajjin akka wal qabsiisaniifi maalummaa dubbisichaa sirriitti akka hubatan taasisuufi."

2.6. Rakkoolee Dubbisuu Barattootaa

Rakkooleen dubbisuu barattootaa kanneen armaan gadii ta'u. Isaanis:

- Dandeettii waan dubbisan tokko ergaa isaa hubachuu dhabuu.
- Mana barumsaan ala kitaaba adda addaa dubbisuuf naannoo kakaasu dhabuu.
- Waan dubbisan tokko irratti nama biro wajjiin mari'achuu dhabuudha.

Akka Baddiluun (1996:35) irratti ibsetti sababani waan dubbisan hubachuu dhabuu kan uumamu

- Wanta dubbisan wollaaluu
- Dubbisa keessaa odeeffannoo gahaa fudhachuu dhabuu.
- Ofitti amanuu dhabuudha.

Waan dubbisan tokko wallaaluuf sababa kan ta'an ammoo

- Jechi hiika hin beekne haaraan jiraachuu
- Dhimicha irratti beekumsa gahaa dhabuu
- Himoonni dubbisa keessaa dhedheeroo ta'uu
- Wayita dubbisan xiyyeeffannaa gochuu dhiisuu
- Kaayyoo barreessaa wallaaluudha.

Akka Nuttal (1982:167) irratti ibsutti rakkoolee armaan olitti ka'aniif sababa kan ta'an dubbisuu xiqqaa ykn baay'ee dubbisuu dhabuu hanqina beekumsaafi muuxannoo dhabuufi fedhii dhabuu fa'i. Dabalataanis yeroo gahaa dubbisaa kennuu dhabuufi barattoonni yeroo baay'ee dubbisa barachuu dhabuu fa'i.

2.7. Adeemsa Dandeettii Dubbisuu Itti Barsiifamu

Dandeettii dubbisuu barsiisuuf gochaaleen irratti xiyyeeffatamuu qaban jiru. Gochaaleen kunis dubisa dura, yeroo dubbisuu fi dubbisuun booda jedhamanii bakka sadiitti qoodamu. Duraan dursee barsiisaan tokko barattoota dandeettii dubbisuu barsiisuuf meeshaa /dubbisa/ barattootni dubbisa filachuun haala qabiyyee isaa/ishee wajjiin deemuu danda'uun madaqsuudha. (Atkins, 1996)

Gochaan dubbisuu shaakala dandeettii dubbisuu barattootaa gabbisuu dha. Akkasumas, gochaan kunwaan barreeffame bu'uura godhachuun kan dalagamu waan ta'eef barruu sirnaan qindeeffamuu barbaada. Kunis sababni isaa barataan afaanii gargaarsa duubaa yoo hin qabaanne dalagaa tokkotti seenuun baay'ee isa rakkisa. Barattoonni osoo dubbisuu hin dhaqiin dura waa'ee barruu mataduree dubbisanii hanga tokko beekuu qabu. kanaafuu barruun barataaf dhiyaatu muuxannoo isaaniin kan wal qabate ta'uu akka qabu yaada beektotaa irraa hubachuun nidanda'ama.

Gochaan dubbisuu dandeettii dubbisuu cimsuuf shaakaloota garaa garaa keessa kan darbu yoota'u, yaadrimee dubbisuu hanga tokko hubachuun barbaachisaa dha. Kanaafuu, dandeettii dubbisuu barsiisuun sirna barnoota afaanii keessatti barbaachisaa dha.

Itti aansuudhaanis gaaffilee gilgaala sadarkaalee dubbisuu sadeeniif ta'u qopheeffachuu dha. Barsiisaan wayitii daree keessatti barattoota dubbisuu barsiisuuf gara kutaatti seenu dubbisa qopheesse barattootaaf yeroo raabsu maal gochuu akka qaban qajeelfama ifaa kennuun jalqabsiisuun barbaachisaa akka ta'e ibsa.

Akka Macmilan (1984) fi John Atkins fi kanneen biroo (1996:80-81) irratti ibsanitti sadarkaa dubbisuu bakka sadiitti qoodde kaa'a Walummaa galatti, sadarkaalee kanneen sadan keessatti gaheen barsiisaa akka John A tkins fi kanneen biroo (1996:80-81) irratti ibsanitti haala armaan gadii kana fakkaatu.

2.7.1. Sadarkaa Dubbisa duraa (Pre-reading phase)

Sadarkaa kana keessatti mataduree dubbifamu barattootaan walbarsiisuuf qabxiilee armaan gadii kanneen barattoota hubachiisuun yerooitti fedhii ofii ibsataniifi kaka'umsa itti argatanidha.

- Sababa dubbisaniif itti himuu (Kaayyoo)
- Beekumsa kanaan dura waa'ee mata duree kanaa irratti qaban akka fayyadaman gochuu.
- Waa'ee mataduree dubbisanii maal akka ta'uu danda'u tilmaamsisuu.
- Jechoota haaraa kan hubannaa barattootaa irratti gufuu ta'an muraasa lama yookiin sadii barsiisuu.

2.7.2 Wayita Dubbisuu(while reading phase)

Sadarkaa kanatti gaheen barsiisaa hoogganuufi haala mijeessuu dha.Yeroon kun yeroo barattoonni kallattiidhaan dubbisa dubbisuun odeeffannoo dubbisaafi ergaa barreeffamaa itti qayyabatani dha.Yeroo itti hiikni jechoota ciccimoo galumsa irraa tilmaamamu fa'i.

2.7.3. Dubbisa Booda (post reading)

Gulantaa kana jalatti barsiisaan qabxiilee kana raawwachuu qaba.

- Hubannoo barattootaa madaaluu
- Dubbisicha dubbisan muxannoo isaanii waliin akka walqabsiisan gochuu.
- Deebii gaaffileef kennan irratti barattootni akka waliin mari'atan gochuu.
- Barattootni deebii isaanii akka kutaaf ibsan gochuu.
- Barsiisaan deebii qindaa'eefi ifa ta'e gabateerratti barreessuufi.
- Gilgaala gulantaa kanaaf qophaahe kennuun dalagsiisuudha.

2.8 Sakatta'a Qorannoo Walfakkii

Qorannoowwan qorannoo kanaan walfakkaatan kanaandura hojjetaman keessaa inni tokko bara 2012 Abebe Damtew berie tiinkan gaggeeffame yoota'u,matadureen qorannichaa Afaan

engliziitiin Yuuniversiitii Addis Ababatti'Teaching ReadingSkills In Engilsh as aforeign Language Through Interactive Classroom TeachingVersusPlasmaTeaching with reference to grade ten in Addis Ababa' kanjedhu kan PhD 'guuttachhufdhaaf hojjetame yoo ta'u,kaayyoon qorannoo isaas ogummaa dubbisuu pilaasimaan barsuufi daree keessatti barsiisuu wal dorgomsiisuu dha. Qorannoon kun immoo ogummaa dubbisanii hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan jalqabatti barataniifi akka afaan lammaffaatti baratani ta'uun isaa adda isa godha.

Qorannoon walfakkii inni biroo immoo bara 2011 MA ittiin guuttachuuf Saamu'eel Mogesiin kan gaggeeffame yemmuu ta'u matadureen qorannoo kanaa'Facturs that affect students Comprehension In two Government highSchools Grade 9 students in focus'.Kaayyoon qorannoo kanaa waantota dandeettii hubannoo barattoota kutaa 9ffaa miidhan adda baasuu irratt kan xiyyeeffate dha. Innis mana barumsaa mootummaa lama ta'uu malee kan ta'e adda hin baane waan ta'eef qorannoo kootiin adda isa godha.

Qorannoon inni sadaffaan immoo bara 1996 MA ittiin guuttachuuf Geetaachoo Asraat nama jedhamuun kan hojjetame yoo ta'u, matadureen isaas 'The teaching of reading in government high schools in Addis Ababa' kan jedhu ture.Kaayyoon qorannicaas Tooftaa dubbisuu daree keessatti ittiin barsiifamu barattoota kutaa 11^{ffaa} irratti xiyyeeffachuun ibsuu kan jedhu ture. Kunis kaayyoo qorannoo kootiin kan adda isa godhu,garaagarummaa hubannoo barattoota gidduu jiru osoo hin taane tooftaa ittiin barnoota dubbisuu kutaa keessatti dhiyaatu irratti kan xiyyeeffate ta'uu fi bakki isaas garaagara ta.uu isaati.

Dabalataanis qorannoon walfakkii biroo Bara2007 BA ittiin guuttachuuf Yuunivarsiitii Ambootti Abarraash Laggasaatiin mataduree Sakatta'a Hanqina Ariitiin Dubbisuu Barattoota Godina Shawaa Kaabaa Magaalaa Fiichee Mana Barumsa Fiichee Lakkoofsa Lama Sadarkaa 1^{ffaa} Kutaa 8^{ffaa} irratti kan hojjetame yoota'u,kaayyoon qorannichaas hanqina ariitiin dubbisuu barattootaa sakatta'uudha.Qorannoon kunis kaayyoon,bakkaafi sadarkaan isaa qorannoo kanaan adda isa godha.

Gama xiinxala ogummaa barreessuutiin Bara 2009/2017 Yuunivarsiitii Finfinneetti Digirii Lammaffaa |MA|gamisaan guuttachuuf Taaddalach Taaddasaa mataduree Xiinxala Gahumsa Ogummaa barreessuu Brattoota Afaan Oromoo Kutaa 1^{ffaa}tti Eegalaniifi kutaa 5^{ffaa}tti Eegalan kan jedhu yoo ta'u, kayyoon qorannichaas barattoonni Afaan Oromootiin af-hiikkattoota ta'an |kutaa 1^{ffaa}tti barachuu eegalan| fi Miti af-hiikkattoota ta'an |Afaan Oromoo barachuu kutaa 5^{ffaa}tti eegalan| kutaa 9^{ffaa}tti yeroo walitti baratan gahumsa ogummaa barreessuu isaanii walmadaalchisuudhaan isaan kam akka caalan adda baasuudha kan jedhu ture. Qorannookana waliin kan wal isa fakkeessu, Barattoota Afaan Oromoo kutaa 1^{ffaa}tti barachuu jalqabaniifi kutaa 5^{ffaa}tti jalqaban walmadaalchisuu irratti kan xiyyeeffate ta'uu isaati. Kan adda isa godhu immoo qoraannoon Taaddalach ogummaa barreessuu irratti kan xiyyeeffate ta'uufi bakki inni irratti xiyyeeffatus adda ta'uu isaati'

Boqonnaa Sadii: Saxaxaafi Mala Qorannichaa

Boqonnaa kana jalatti qabxiileen ka'an saxaxa qorannichaa. tooftaa funaansa ragaalee, mala iddatteessuufi tooftaawwaan xiinxala ragaalee fa'itu ibsama..

3.1 Saxaxa Qorannichaa.

Kaayyoo qorannoo kanaa galmaan gahuuf qorattittiin gosa qorannoo akkamtaa (qualitative research)fi hammamtaa (makoo) fayyadamtee jirti. Sababnisaas qorannoo kana keessatti odeeffannoon guurame ibsaafi lakkoofsaan hiika kan argate waan ta'eefi.Gosa qorannoo akkamtaa keessatti odeeffannoon guurame lakkoofsaan osoohin taane ibsaan hiika kan argatu dha. Kanarratti Abiyyiifi warri biroo (2009:36) yoo ibsan, "Qualitative resesrch involves studies that do not attempt to quantify their results through statistical summary or analysis" jedhu. Dabalataan, Dastaan (2002:20)"Qorannoon mala akkamtaan gaggeeffamu odeeffannoo argate mala addeessaatiin ykn mala ibsaatiin dhiheessa "jedha. Qorannoo kana keessatti kanumatu dhimma bahama.

Gama birootiin qorannoo kana keessatti odeeffannoon argame gadi fageenyaan ragaan deeggaramee kan xiinxalame waan ta'eefi dha.Addunyaa(2011:12) yaada kana yoo cimsu, "Ciminni qoranno kanaa (akkamtaa) gaaffiiwwan 'Akkam?', Maaliif? jedhan kaasuun gadi fageenyaan xiinxaluurratti humna waan qabuuf, amanuufi hubannoo bal'isuuf haala mijeessuu isaati."jedha Yaada kanarraa malli kun gadi fageenyaan xiinxaluurratti humna qabaachuufi gama amanuufi hubannoo bal'isuufis kan gargaaru ta'uu hubanna. Kanaafuu kaayyoon qorannoo kanaas garaa garummaa dandeettii dubbisanii hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti barataniifi akka afaan jalqabaatti baratan xiinxaluu kan jedhu waan ta'eef qorattittiin mala kanatti dhimma bahuuf jirti.Gama biraatiin meshaalee funaansa ragaa keessatti ogummaadubbisanii hubachuu barattoota kanaa adda baasuuf qormaata fayyadamteetti. Garaagarummaa qabxii isaanii adda baafachuuf immoo mala qorannoo aammamtaatti fayyadamuun dirqama ta'a.

Qorannoon bifa akkamtaafi ammamtaan funaanamuun mala qorannoo makaattii dhmma bahame.Addunyaa (2011:17)bu'aqabeessummaa qorannoo makaa yoo ibsu,"Odeeffannoon kallattii adda addaatiin mala adda addaatiin funaanamee qaacceffamu ragaaleefi tooftaalee walitti

fiduun dhimma cimaa tokko keessaa baasuuf haala mijeessa. Amala kanaanis qorannoo makaan isa tokkoo bu'a qabeessa." jedha. Yaada kanarraa kan hubatamu bu'aan adeemsa qorannoo makaarraa argamu mala odeeffannoo akaakuu tokkoo qofatti dhimma bahuurra filatamaa ta'uu isaati.

3.2 Madda Ragaa

Maddi odeeffannoo qorannoo kanaa madda tokkoffaafi lammaffaati Maddi tokkoffaan odeeffannoo qorannichaa bu.aa qormaataa barattoonnii adeemsa qorannoo kanaa keessati qorattittiidhaan qoramaniifi dookimeentii/waraqaa/ qormaata barattoota Bara 2010|2017kuta 9^{ffaa} semisteera tokkoffaa barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti barataniifi akka afaan jalqabaatti baratanii barsiisota isaanii harkaa walitti funaanamee sakatta'me yoota'u,, maddi lammaffaan immoo af-gaaffii barattoota kanaafi barsiisotaa mana barumsaa kanatti Afaan Oromoo kutaa 9ffaa barsiisaniiti..

3.3 Mala Iddatteessuu

Bara2010tti Mana barumsaa Amboo sad 2ffaatti dareen barattoota kutaa 9ffaa 18ttu jira. Dareewwan kana keessaa barattonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan dhi 16 fi dha 24 waliitti 40 dha. Barattoonni kun baay'nni isaanii muraasa waan ta'aniif qorattittiin hunda isaanii fudhatteetti. Barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratanis kutaa keessaa akka baay'inaa fi saalaan warra akka afaan lammaffaatti barataniin walgituu danda'anittidandeettii irratti hundaa'uun barataa cimaa, giddu-galeessaafi suutee walkeessa filatamaniiru. Barsiisota kutaa 9ffaa Afaan Oromoo barsiisan afuriifi barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan kan lakkoofsaafi saalaan barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti barataniin walgitan dhiira 16 dhalaa 24 irrattidha. Kanumaan wal qabatee qorattittiin gosa iddatteessuu miti carraatti fayyadamteetti. Sababni isaas, baay'inni barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratanii muraasa waan ta'eef hunda isaanii fudhatteetti. Gosa iddatteessuu miti carraa keessaa immoo gosa tokko kan ta'e iddatteessuu akkaayyoo (purposive sampling) dhimmabaatee jirti. Sababiinsaa iddattoon filataman qabiyyee qorannichaafi kaayyoo qorannichaa irratti waan hundaa'nii fi dha. Gosa qorannoo qulqulleeffataa keessatti baay'inaan haalota ,gochoota, yookiin dhimmoota ibsuurraatti waan xiyyeeffatuuf dhimmi iddattoo xiyyeeffannaa guddaa akka hin qabne Kumar (2005:165) akkanatti ibsa. "In qualitative

research the issue of sampling has little significance as the main aim of most qualitative inquiries is either to explore or describe the diversity in a situation, phenomenon, or issue". Qorannichis mit carraa kan ta'eef jamaa filataman keessaa iddattoo filachuuf carraan waan hin fayyadamneefi dha. "Akkaayyoo kan jedhames 'akka kaayyoo' qorannichaatti ykn qorattittiirratti odeeffataa ykn deebistoota filachuu waan ta'eefidha.(Addunyaa,2011:67) Yaada kana irraa qorataan ykn qorattuun tokko odeef-kennitoota dhimma sana itti dhiyeenyaan nibeeku jedhee itti amanu ofiin murteesse kan filatu ta'uu hubanna.Haat'u malee, qorattittiin barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan barattoota kanaan walbira qabamuun waanta madaalamaniif kutaa barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan jiran keessaa akka lakkoofsaan wal gitanitti fudhatteetti.Sababiin isaas akkuma kaayyoo keessatti ibsame, ogummaa dubbisanii hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti barataniifi akka afaan lammaffaatti baratan xiinxaluun barbaachisaa waan ta'eefi dha.

3.4.Tooftaa Funaansa ragaalee

Galma gahinsa adeemsa qorannoo tokkoo keessatti ragaa funaanuun heddu murteessaafi barbaachisaadha. Akka Cohen(2007) ibsetti, meeshaaleen ragaa funaanuuf gargaaran isaan gurguddoon bargaaaffii, af-gaaffii,daawwannaa, qomaataafi sakatta'insa barreeffamaa ta'uu addeessa.Qorannoon kun dandeettii dubbisa hubachuu barattootaa xiinxaluu irratti kan xiyyeeffatedha.

Tooftaalleen funaansa ragaa kamiyyuu dhibbaa dhibbatti odeeffannoo sirriifi fudhatamaa agamsiisuuf ga'aa ta'e akka hinjirre Kumar (2005:119) yoo ibsu "Meeshaan funaansa ragaa kamiyyuu dhibbaa dhibbatti sirrii fi bu'a qabeessa jechuun hin danda'amu."jedha. Yaada kanarraa meeshaaleen odeeffannoo funaanuu kamiyyuu hanqina akka qaban hubanna.Haata'u malee qorannoo kana gaggeessuuf qorattittiin meeshaalee mijatoofi odeeffannoo niargamsiisu jetteefilatte kanneen armaan gadiiti.

3.4.1. Qormaata

Qormaanni ogummaa tokko madaaluuf meeshaalee odeeffannoon ittiin funaanamu keessaa isa tokkodha..Adeemsa baruufi barsiisuu keessatti qormaanni karaa nuyi ittiin dandeettii, beekumsa ykn gahumsa qabaachuufi dhiisuu barattootaa ittiin safarru keessaa isa beekamaadha.

Odeeffannoon qormaatarraa argamu akkuma qormaatni gosoota garaa garaa ta'uu mala. Dubbisuun gosoota ogummaa afaanii keessaa isa tokko ta'uu isaafi karaa namoonni muuxannoofi odeeffannoo gahaa ta'e ittiin argatan ta'uu yaanni beektotaa boqonnaa lama keessatti ka'e nimirkaneeffa. Fayidaan madaallii dandeettii dubbisuu immoo beektonni dandeettii murtaawaa barattootaa (specific abilities) barattootaa akka beekaniif gargaara.

Kanaaf, qormaanni meshaa safartuu dandeettii ,beekkumsa, ogummaafi amala nama dhuunfaa ykn barataan tokko qabu ittiin safaranidha. Akkasumas, qormaanni raawwii ykn hojii hojjetamaa jiru tokko maal akka fakkaatuufi sadarkaa maalirra akka jiru kan agarsiisuu dha. Dandeettii dubbisuu madaaluun baay'ee barbaachisaa dha Sababni isaas, barnoota kamiyyuu biragahuuf ,akkasumas ,beekkumsa kamiyyuu goonfachuuf dubbisuu danda'uun barbaachisaa ta'uu beektonni ni ibsu

Kaayyoo qorannoo kanaa galmaan gahuuf qorattittiin qormaata dubbisanii hubachuu barattootaa madaaluu danda'u baasuun yookiin dubbisa hubannoof dubbifamu qopheessuun barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti barataniifi akka afaan lammaffaatti barataniif sa'aatii walqixxa ta'e kennuun bu'aa qormaata isaanii wal bira qabuun xiinxalti. Dubbisa hubannoof dubbifamu jechuun dubbisa yaad -qalbii keenyaan dubbisuun waan barbaanne sana addaan baafannu jechuu dha..

3.4.1.1. Qormaata Tokkoffaa

Kaayyoon qormaata jalqabaa qorannoo kana keessatti ogummaa dubbisanii hubachuu irratti duubdeebiin qabatamaa ta'e barattoota iddatteeffamaniin yoo jiraate gareewwan lamaanuu madaaluufi dha. Qormaata keessatti .barattoonni maal hojjechuuf akka deemaniifi maaliif akka hojjechaa jiran ibsi gahaan kennameeraaf. Sana booda barattoonni qormaata jalqabaa fudhatan Qormaanni jalqabaa kun dubbisa hubannoo ofkeessatti kan qabate ta'ee, gaaffilee 25 (digdamii shan) kan qabuufi I dhugaafi soba gaaffilee shan, II jechoota hiika galumsaan walitti firoomsuu, III jechootaaf hiika faallaa barreessuu gaaffilee torba, IV filannoo gaaffilee saddeeti dha

*.Dubbisichi baruulee kabaja waggaa 50^{ffaa} Mana Barumsaa Qophaa'ina Amboo irraa kan fudhatamedha. Yeroon qormaatichaaf kenname, Sa'aatii tokko(1:00)

3.4.1.2 Qormaata Lammaffaa

Qorannoo kana keessatti qormaanni boodaa garee lamaaniifuu gaaffii wal fakkaatuufi yeroo walfakkaatutu kennameef. Sababni qormaatni jalqabaafi lammaffaa kennameef, qulqullina (gahumsa) gaaffilee lamaanii walgituufi dhiisuu isaa mirkaneeffachuufi. Qormaanni lammaffaa dubbisa hubannoo tokkoofi gaaffilee soddoma (30) of keessatti qabata. Innis ajajni, I gaaffiilee shaakala dubbisa duraa lama(2), ajajni II dhugaa/ soba, gaaffiilee saddeet (8) III .jechoota hiika galumsaan walitti firoomsuu gaaffilee kudhan(10), yaadolee sirrii iddoo duwwaa waliin dubbii keessatti guutuu dha.

3.4.2. Sakatta'a Dookimeentii

Adeemsa qorannoo kanaa keessatti meeshaan ragaan ittiin funaanamu tokko dookimeentii sakatta'uudha. Kaayyoon isaas qabxii barattoonni qormaata 1ffaafi 2ffaa irratti argataniin walbira qabuun ilaaluudhaafi. Dhimma kana ilaalchisee Dastaan(2013:123)"Qormmaanni haala wal-fakkaatuun qophaa'e amala dandeettii barattootaa ilaalchisee odeeffannoo barbaanne funaannachuuf kan itti fayyadamnudha" Yaadda kanarraa kan hubatamu gaaffileen qormaatarratti bahan wal fakkaatoo waan ta'aniif bu'aa qormaata isaanii odeeffannoo barbaachisu kennuu danda'a .Innis kan ta'u gaaffiilee dubbisa hubannoo madaalu ilaalchisee deebii qormaata semisteera tokkoffaa barattoonni akka kaayyootti filataman kun deebisan waraqaa deebii isaanii barsiisota isaanii harkaa funaanuun sakatta'uun kan barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan daree barattoota filatamanii sanaa akka lakkoofsaafi saalaan, dandeettiin walgitanitti filatamaniin walbira qabuun xiinxaluudha. Qormaanni isaanii funaaname kun sadarkaa barattoonni irra jiran adda baasuuf gargaareera.

3.4.3. Af-gaaffii

Af-gaaffiin namoonni lama yookiin isaa ol yaada sammuudhaa qaban tokkoratti kan waliin dubbatan ta'uu Kumer(2005:123) yoo ibsu "Waliin haasaan namoota lama ykn sanaa ol gidduutti kaayyoo murtaa'aa sammuutti qabachuun taasifamu af-gaaffii jedhama"

Dastaa (2013:11) yaaduma kana cimsuun yoo ibsu, "Odeeffannoo af-gaaffiidhaan funaanamu waanti gaarii taasisu qorataan gaaffii isaa sirriitti ifa godhee akka ibsuuf odeeffannoo kennaan gaafachuu isaatiini. "Jedha. Yaadni kun kan nu hubaciisu qorataafi odeeffannoo kennitoonni

yaada ifaadhaan akka walii galuu danda'aniifi walqunnamtiin sirrii ta'e akka gidduu isaaniitti uumamu, odeeffannoo kennitoonni raagaa qabatamaa akka kennan taasisuun qorattittiin raagaa sirrii akka argattu taasisa. Haaluma kanaan qorannoo kana keessatti qormaataan alatti yaadolee barattootaafi barsiisotaa argamuun barbaachisu argachuuf, barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan 40 (afurtama) keessaa 30% (barattoota torba) kanneen akka afaan jalqabaatti baratan 40 (afurtama) keessaas 30% barattoota torba (7) f af-gaaffiin dhiyaateera .

Qorattittiin afgaaffii caaseffamaarratti hudaa''uun gaaffilee dursa qopheeffachuudhaan gaaffilee walfakkaatoo duraa duuba wal fakkaataadhaan odeef-kennitootaaf dhiyeessuudhaan odeeffannoo guurratteetti. Sababni af-gaaffiin barbaachiseefis qabxii barattootaa qormaataafi sakatta'a dookumeentii irraa funaanamee yammuu xiinxalamu, qabxiin barattootaa hanqina dhiyaannaa shaakala dubbisuu irraa kan ka'e ta'uufi dhiisuu isaa adda baafachuuf akka ta'utti madaallii dandeettii ilmaamuu (dalagaalee dubbisa duraa), madaallii dandeettii hubannoo (dalagaalee yeroo dubbisuu) fi madaallii dandeettii hubannoo (dalagaalee dubbisa boodaa) adda baafachuu irratti kan xiyyeeffate ta'a.

Walumaagalatti meeshaan kun kan namoota dhimmichi ilaallatuuf qorattittiin kaayyoo ofii ibsuun odeeffannoo irraa funaannattuu dha. Kanaafuu, meeshaa funaansa odeeffannoo kanatti gargaaramuun qorattittiin af- gaaffii caaseffamaa, daanga'oofi banaa qopheessuun barattoota iddatteeffamanii fi barsiisota kutaa 9ffaa Afaan Oromoo barsiisaniif dhiyeessuun odeeffannoo funaannatteetti.

BoqonnaAfur: Qaaccessaafi Ibsa Ragaalee

4.1 Xiinxala Qormaata Barattootaa

Qormaanni meeshaalee odeeffannoon ittiin funaanamu keessaa isa tokkodha..Adeemsa baruufi

barsiisuu keessatti qormaanni karaa nuyi ittiin dandeettii, beekumsa ykn gahumsa qabaachuufi dhiisuu barattootaa ittiin safarru keessaa isa beekamaa ta'uu yaada beektotaa irraa hubachuu dan deenyeerra Haaluma kanaan garaagarummaa dandeettii dubbisanii hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan jala qabaatti barataniifi akka afaan lammaffaatti baratani akka armaan gadiitti xiinxalameera.

4.1.1. Xiinxala Qormaata 1ffaafi 2ffaa

Qormaata keessatti .barattoonni maal hojjechuuf akka deemaniifi maaliif akka hojjechaa jiran ibsi gahaan kennameeraaf. Sana booda barattoonni qormaata jalqabaa fudhatan Qormaanni jalqabaa kun dubbisa hubannoo ofkeessatti kan qabate ta'ee, gaaffilee 25 kan qabuufi I dhugaafi soba gaaffilee shan,II jechoota hiika galumsaan walitti firoomsuu gaaffilee shan,III jechootaaf hiika faallaa barreessuu gaaffilee torba, IV filannoo gaaffilee saddeetdha. Gosa gaaffilee hundumaa lamaan baay'isuun qormaatiichi %50 keessaa fudhatame.

4.1.2.Bu'aaQormaataTokkoffaaKanGareeLamaaniifi Garaagarummaa Qabxii

Gabatee(1). Qaaccssaa bu'aa gaaffii ajaja I-IV

aja ja	Gosa Gaaffii	Qab xii	Baay’ina Barattootaa				Qabxii	Baay’ina Barattootaa				
			A1		A2				A1		A2	
			Lakk	%	Lakk	%			Lakk	%	Lakk	%
I	Dhu/Sob	2-4	9	23	18	47.4	6-10	30	77	20	52’6	
II	Hiika ga	2-4	7	17.95	19	50	6-10	30	77	20	52’6	
III	Hiika fa	6-8	11	28.	17	44.7	10-14	28	72.	21	55.3	
IV	Filannoo	1-5	6	15.4	21	58	6-10	33	84.6	16	42	
	GG		8.25	21.2	18.75	49.3		30.25	77.6	19.25	50.7	

Hub. Dhu/Sob= Dhugaaykn soba
Hiika ga = Hika galumsaa

Hiika fa =Hiika faallaa
GG=Giddu Galeessaan

I Qaaccessa Gaaffii Dhugaa fi Sobaa

Gabatee armaan olii irraa akkuma hubannu qormaata tokkoffaa kan fudhatan barattoonni Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan lakkoofsaan 39 dha. Barattoota Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan 40 iddatteeffaman keessaa barattuun tokko dhibeedhaan barnoota waan addaan kutteef 39ta'an. Barattoonni kun gaaffii dubbisa keessaa ajaja I dhugaa yookiin soba jechuun akka deebisan gaafataman%10 keessaa barattoonni Afaan Oromoo akkaafaan 1^{ffaa}ttii baratan 9(%23)qabxii 2-4 yammuu argatan barattoonni 30(%77) immoo 6-10 argataniiru, Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan immoo kan qormaata fudhachuuf galmaa'an lakkoofsaan40 yemmuu ta'an, barattoonni lama sababa hin beekamneen qormaata osoo hin fudhatiin hafaniiru. Kanaaf warra qormaata fudhatan barattoota 38 keessaa 18(%47.4)qabxii 2-4 argatan. Barattoonni 20 (%52.6) immoo qabxii 6-10 argatan. Bu'aan qabxii barattoota kanaa akka mul'isutti barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan irra caalaan qabxii 6-10 argataniiru. Kunis, warri akka afaan jalqabaatti baratan %77 6-10 yammuu argatan warri akka afaan lammaffitti baratan immoo % 52.6 ta'u.

II. Qaaccessa Qabxii Hiika Galumsaan walitti Firoomsuu

Gabteen armaan olii akka agarsiisutti qormaata tokkoffaa ajaja II jalatti gaaffii jechoota dubbisa keessaa bahan hiika galumsa isaaniin walitti firoomsuu kan jedhu ture Gaaffichi lakkoofsaan shan yemmuu ta'u, qabxii kudhan keessaa fudhatame. barattoonni gaaffii kana hojjetan lakkoofsaa 77 (torbaatamii-torba) dha. Kanneen keessaa 39 kan Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti kan baratan yemmuu ta'an 38 immoo warra akka afaan lammaffaatti baratanidha. Gaaffilee dhiyaatan keessaa qabxii 2-4 kan argatan barattoota 7(% 17.95) yemmuu ta'an, barattoonni 32(%82.05) immoo qabxii 6-10 argataniiru. Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan qabxii 2-4 kan galmeessisan lakkoofsaan 19(%50) yemmuu ta'an kanneen 6-10 kan argatanis lakkoofsaan 19(%50) dha. Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan kanneen qabxii gaarii argatan lakkoofsaan warra akka afaan lammaffaatti baratan nicaalu. Barattoonni akka afaan jalqabaatti baratan %82.05 yemmuu qabxii 6-10 argatan, warri afaan lammaffaatti baratan immoo %50 tu argate.

III. Qaaccessa qabxii hiika faallaa jechoota dubbisa keessaa bahanii barreessuu.

Akkuma gabaheen armaan olii agarsiisutti qormaata tokkoffaa ajaja III jalatti gaaffii jechoota dubbisa keessaa bahan hiika faallaa isaanii barreessi kan jedhu ture. Gaaffichi lakkoofsaan shan yemmuu ta'u, qabxii kudhan keessaa fudhatame. barattoonni gaaffii kana hojjetan lakkoofsaa 77 (torbaatamii-torba) dha. Kanneen keessaa 39 kan Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan yemmuu ta'an 38 immoo warra akka afaan lammaffaatti baratanidha Gaaffileen ajaja III keessatti dhiyaatan lakkoofsaan 7 torba yammuu ta'an tokkoon tokkoon isaanii qabxii lama lama qabatu..Kanneen akka afaan jalqabaatti baratan gaaffilee dhiyaatan keessaa qabxii 6-8 kan argatan barattoota 11(% 28) yemmuu ta'an, barattoonni 28(%72) immoo qabxii 10-14 argataniiru. Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan qabxii 6-8 kan galmeessisan lakkoofsaan 17(%44.7) yemmuu ta'an kanneen 8-14 argatanis lakkoofsaan 21(%55.3)dha Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan kanneen qabxii gaarii argatan lakkoofsaan warra akka afaan lammaffaatti baratan nicaalu. Barattoonni akka afaan jalqabaatti baratan %72 kan qabxii gaarii argatan yammuu ta'an, warri akka afaan lammaffaatti baratan immoo %55.3 ta.u.

IV. Qaaccessa qabxii gaaffii filannoo yaada waliigalaa dubbisichaa irratti hundaa'e

Gabatee armaan olii irraa hubachuun akka dana'amutti qormaata tokkoffaa ajaja IV jalatti gaaffii jechoota dubbisa keessaa bahan kanneen yaada waliigalaa dubbisichaa irratti hundaa'uun hubannoo barattoota madaaluuf filannoodhaan dhiyaatan lakkoofsaan saddeet(8) Qabxiin gaaffileen kunniin qabatan ..qabxii kudha-jaha (16) keessaa fudhatame. Barattoonni gaaffii kana hojjetan lakkoofsaan 77 (torbaatamii-torba) dha. Sababnisaagaree lamaan keessaa barattoonni 3 qormaata irraa waan hafannfi. Kanneen keessaa 39 kan Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti kan baratan yemmuu ta'an 38 immoo warra akka afaan lammaffaatti baratan dha Gaaffilee ajaja IV jalatti dhiyaatan keessaa ..barattoota akka afaan jalqabaatti baratan keessaa qabxii 8-10 kan argatan barattoota 6(% 15.4) yemmuu ta'an, barattoonni 33(%84.6) immoo qabxii 12-16 argataniiru. Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan qabxii 8-10 kan galmeessisan lakkoofsaan 20(%52.6) yemmuu ta'an kanneen 12-16 argatanis lakkoofsaan 18(47.4) dha Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan kanneen qabxii gaarii argatan lakkoofsaan warra afaan lammaffaatti baratan nicaalu. Barattoonni akka afaan jalqabaatti

baratan%84.6 yemmuu qabxii gaarii argatan,warri akka afaan lammaffaatti baratan immoo %47.4tu argate.

Akka waliigalaatti,giddu-galeessa ajaja arfanii yammuu ilaallu barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan kan qabxii gadaanaa argatan %21.2 yammuu ta'an,kanneen qabxii olaanaa argatan immoo %77dha.Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan immoo giddu-galeessaan qabxii gadaanaa kan argatan%49.3 yammuu ta'an,kan qabxii olaanaa galmeessisan immoo 50.7 dha.

4.1.3 Bu'aa Qormaata lammaffaa Kan Garee Lamaaniifi Garaagarummaa Qabxii

Qorannoo kana keessatti qormaanni boodaa garee lamaaniifuu gaaffii wal fakkaatuufi yeroo walfakkaatutu kennameef. Sababni qormaadni jalqabaafi lammaffaa kennameef, qulqullina (gahumsa) gaaffilee lamaanii walgituufi dhiisuu isaa mirkaneeffachuufi. Qormaanni lammaffaa dubbisa hubannoo tokkoofi gaaffilee soddoma (30) ofkeessatti qabata. Innis ajajni,I gaaffiilee shaakala dubbisa duraa lama(2), ajajni II dhugaa soba gaaffiilee saddeet (8) ajajni III .jechoota hiika galumsaan walitti firoomsuu yammuu ta'u, ajajni IV immoo gaaffilee kudhan(10), yaadolee sirrii iddoo duwwaa waliin dubbii keessatti guutuu dha.

Gabtee (2)Qaaccessa Qabxii Ajaja I-IV

Aj aja	Gosa gaaffii	Qabx ii	Baay’inaBarattoooaa				Qabx ii	Baay’ina Barattootaa			
			A1		A2			A1		A2	
			Lakk	%	Lakk	%		Lakk	%	Lakk	%
I	Muuxan	2	5	12.8.	5	13.2	1	34	87.2	33	86.8
II	Dhu/so	8-10	7	18	18	47.4	12-16	32	82	20.	52.6
III	Hiika ga	1-5	8	20.5	16	42.1	6-10	31	79.5	22.	57.9
IV	Walii du	1-5	6	15.4	15.25	40.1	6-10	33	84.6	22.75	59.9
	GG		6.5	16.6	15.25	40.1		32.5	83.4	22.75	59

Hub. GG= Giddu-Galeessa

Hiika gal=Hiika galumsaa

Wal du =Waliin dubbii

I Qaaccessa gaaffii dhugaafi Sobaa bu'uura yaada dubbisichaatiin

Gabatee armaan olii irraa hubachuun akka dana'amutti qormaata lammaffaa ajaja II jalatti gaaffilee Dhugaafi Soba kanneen yaada waliigalaa dubbisichaa irratti hundaa'uun hubannoo barattootaa madaaluuf dhiyaatan lakkoofsaan saddeet(8) Qabxiin gaaffileen kunniin qabatan qabxii kudha-jaha(16) keessaa fudhatame. Barattoonni gaaffii kana hojjetan lakkoofsaa 77 (torbaatamii-torba) dha. Kanneen keessaa 39 kan Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan yemmuu ta'an 38 immoo warra akka afaan lammaffaatti baratani dha Gaaffilee ajaja II jalatti dhiyaatan ..barattoota akka afaan jalqabaatti baratan keessaa qabxii 8-10 kan argatan barattoota 7(% 18) yemmuu ta'an, barattoonni 32(%82) immoo qabxii 12-16 argataniiru. Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan qabxii 8-10 kan galmeessisan lakkoofsaan 18(%47.4) yemmuu ta'an kanneen 12-16 argatanis lakkoofsaan 20(52.6) dha Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan kanneen qabxii gaarii argatan lakkoofsaan warra afaan lammaffaatti baratan nicaalu. Barattoonni akka afaan jalqabaatti baratan %82 yemmuu qabxii gaarii argatan, warri afaan lammaffaatti baratan immoo %52.6tu qabxii gaarii argate.

II. Qaaccessa Qabxii Hiika Galumsaan walitti Firoomsuu

Gabteen armaan olii akka agarsiisutti qormaata lammaffaa ajaja III jalatti gaaffii jechoota dubbisa keessaa bahan hiika galumsa isaaniin walitti firoomsuu kan jedhu ture Gaaffichi qabxii kudhan keessaa kan fudhatame yammuu ta'u, deebiin barattoonni kennan akka armaan gadiitti qaaceffameera. Innis: barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan qabxii 1-5 argatan lakkoofsaan 8(%20.5) yammuu ta'an kanneen 6-10 argatan immoo barattoota 31(79.5)dha. Barattoonni warra akka afaan lammaffaatti baratan immoo kanneen 1-5 argatan lakkoofsaan 16(%42.1) yammuu ta'an kanneen qabxii 6-10 argatan immoo lakkoofsaan 22(%57.9) ta'ani dha.

Walumaa galatti gaaffii hiika galumsaa irratti qormaata tokkiffaas ta'ee lammaffaa irratti qaxii gaarii kan qaban warra akka afaan jalqabaatti baratan ta'anis warri akka afaan lammaffaa tti baratanis gosa gaaffii kanneen biroo caalaa fooyya'insa qabu

III Qaaccessa deebii Barattootaa Gaaffii hubannoo irratti

Lakkoofsa barattoota gaaffii dubbisa boodaa irratti hirmaatanii barattoota garee lamaanuu gabatee armaan olii keessatti kaa'ameera. Gaaffiin dubbisa duraa muuxannoo barattoonni qabaniifi hirmaannaa isaanii madaaluuf malee deebiin isaan kennan kanatu sirriidha kanatu sirriimiti hin jedhamu. Haaluma kanaan barattoonni gaaffii 1^{ffaa} irratti yaada isaanii barreeffamaan gaaffii ajaja III jalatti kennameerratti barattoonni . gaaffii 1^{ffaa} irratti barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan 34(%87) yaada isaanii kan barreessanii kan deebisan yemmuu ta'an kanneen gaaffii 2^{ffaadeebisan} immoo barattoota 5(%12.8) dha. Barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan immoo gaaffii 1^{ffaa} kan deebisan barattoota 33(%86.8) dha. Gaaffii 2^{ffaa} immoo barattoota 5(%13.2) deebisaniiru. Barattoonni gareen lamaanuu gaaffii 1^{ffaa} irratti bal'inaan kan hirmaataniif dubbisichi keeyyata meeqa akka qabu waan gaafatamaniif lakkaahanii himuu waan danda'aniif fakkaata.

IV. Qaaccessa Gaaffii Iddoo Duwwaa Guutuu

Gabatee armaan olii irraa akkuma hubannu qormaata lammaffaa kan fudhatan barattoonni Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan lakkoofsaan 39 dha. Gaaffii waliin dubbii ajaja IV himoota sirrii iddoo duwwaa waliin haasaa keessatti gutuuf filannoo kenname keessaa filachuun guutuun akka deebisan gaafataman %10 keessaa barattoonni Afaan Oromoo akka afaan 1^{ffaa} ttii baratan 6(%15.4) qabxii 1-5 yammuu argatan barattoonni 33(%84.6) immoo 6-10 argatan, Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan immoo kan qormaata fudhatan lakkoofsaan 38 yemmuu ta'an barattoonni 22(%58) qabxii 1-5 argatan. Barattoonni 16 (%42) immoo qabxii 6-10 argatan. Bu'aan qabxii barattoota kanaa akka mul'isutti barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan irra caalaan qabxii 6-10 argataniiru. Warri akka afaan jalqabaatti baratan kan 6-10 argatan %84.6 yammuu ta'an warri akka afaan lammaffaatti baratan immoo %42 dha. Kana yoo ilaallu barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan gaaffilee waliin dubbii hojjechuu irratti hubannoon isaanii laafaa ta'uu agarsiisa.

Walumaa galatti ajaja I-IV ttii jiru hunda giddu galeessaan barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan %84.6 qabxii gaarii yammuu argatan kanneen akka afaan lammaffaatti baratan immoo %59.9 tu qabxii garrii argate. Akka bu'aan qormaata isaanii kun mul'isutti

barattoota garee lamaan kana gidduu gaaffilee dubbisa hubannoo hojjechuu irratti garaagarummaa bal'aan jiraachuu isaa hubanna.

4.2. Xiinxala Sakatta'nsa Dookimeentii

Adeemsa qorannoo kanaa keessatti dookimeenttiin sakatta'ame, bara 2010tti Mana Barumsaa Amboo Sad-2^{ffaa}tti qormaata Afaan Oromoo kan semisteera 1^{ffaa} kutaa 9^{ffaa}f qophaa'e ture. Gosti qormaatichaa dubbisa hubannoo irratti kan hundaa'e yoo ta'u, gaaffilee 15 kan qabu dha. Xiyyeeffannoon gaaffichaa yaada waliigalaa dubbisichaa, hiika jechootaa galumsarraa tilmaamuu fi jechoota hariiroo qaban adda baasuu fa'aati.

Gabatee (3) Bu'aa sakatta'a dookumeentii qormaata semisteera 1ffaa bara 2010fi qabiyyee qormaatichaa

TL	Qabiyyee	Baay'na	Baay'ina barataa deebisee				kanhindeebifne			
			A1		A2		A1		A2	
			Lakk	%	Lakk	%	Lakk	%	Lakk	%
1	Yaada wal.dub	2	32	80	21	52.5	8	20	19	47.5
2	Hiika jechaa galum. irraa tilmaamuu	5	33	82.5	27	67.5	7	17.5	13	32.5
3	Dubbisa Gaa. Fil.	8	35	87.5	26	65	5	12.5	14	35
	GG	15	33.3	83.3	24.6	61.6	20	16.6	15.3	38.3

Hub. Wal.=waliigalaa GG=Giddu-galeessaan

Dub.=Dubbisichaa galum.= galumsa

Gabateen armaan olii qabiyyee qormaatichaafi baay'ina gaaffiilee qabiyywwan kanneeniin qophaa'anii kan agarsiisudha. Dabalataanis, baayina barattoota Afaan Oromoo akka afaan jalqabaattibarataniifi akka afaan lammaffaatti baratanii gaaffii qormaataa deebisanii fi kanneen hin deebifne baayina isaanii lakkoofsaafi parsantiidhaan adda baasee ibsa.

Akkuma gabaticha keessatti ibsamuuf yaalametti barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan qabiyyeewwan qormaatichaa sadan keessattiyyuu warreen akka afaan lammaffaatti baratan caalaa qabxii olaanaa qabu. Kana kan ibsu, gaaffii yaada waliigalaa dubbisichaa kan deebisan barattoota 40 keessaa lakkoofsaan 32 yemmuu ta'an parSanttiidhaan 80% ta'u. Kanneen gaaffiilee kana hin deebifne immoo barattoota 8 (20%) dha. Barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan immoo kanneen gaaffiilee kanneen deebisan barattoota 21 (52.5%) dha. Qabiyyee gaaffii qormaatichaa hiika jechootaa galumsa irraa tilmaamuu irratti hundaa'e keessaa barattoonni Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan 40 keessaa 33 (82.5%) yemmuu deebisan, barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan 40 keessaa lakkoofsaan 27 parsantiin immoo 67.5% deebisaniiru. Kanneen deebii sirrii hin kennine immoo warri afaan jalqabaa lakkoofsaan barattoota 7 (17.5%) yemmuu ta'an, kanneen akka afaan lammaffaatti baratan immoo barattoota 13 (32.5%) dha.

Qabiyyee isa sadaffaa immoo warrii akka afaan jalqabaatti baratan barattoonni 35 (87.5%) yemmuu deebisan, barattoonni 5 (12.5%) immoo kanneen hin deebifne dha. Barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan lakkoofsaan barattoonni 26 (65%) yemmuu deebisan, 14 (35%) immoo hin deebifne.

Akkayaada gabate armaan olii irraa fudhatamee qaacceffaeetti gaaffiilee qabiyyeewwan kanneen hunda keessaa bahaniin barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan baay'inaan deebisaniiru.

4.4. Xiinxala Af-gaaffii Barsiisotaafi Barattootaa

Af-gaaffiin namoonni lama yookiin isaa ol yaada sammuudhaa qaban tokkorratti kan waliin dubbatan ta'uuyaadni beektotaa armaan olitti argine nu deeggara. Haaluma kanaan qorattittiin odeeffannoo af gaaffii barsiisotaafi barattootaa akka armaan gadiitti qaaccessiteetti.

4.4.1 Xiinxala Af-gaaffii Barsiisotaa

Gabatee(4)Garaagarummaa Barattootaa Adda Baafachuu irratti af_gaaffii barsiisotaa

TL	Gaaffiiwwan dhiyaatan	Filannoowwan	Deebistoota
1	Barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan adda baaftee gargaaruun jajjabeessitaa?	A yeroo mara	–
		B yeroo baay’ee	1
		C darbee darbee	3
		D gonkumaa	–
		Ida’ama	4
2	Yeroo dubbisa hubannoo barsiiftu barattoonni tarsiimoolee dubbisuu hordofanii baratuu?	A yeroo mara	1
		B yeroo baay’ee	2
		C darbee darbee	1
		D gonkumaa	–
		Ida’ma	4

Akka gabatee (5) gaaffii 1^{ffaa} tti barsiisaan daree barsiisu keessatti barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan addabaasanii beekuufi dhiisuu isaanii yemmuu gaafataman barsiistuun tokko yeroo baay’ee kutaa keessatti adda baafachuun akka beektuufi hordoftu kan ibsite yoo ta’u, barsiistonni sadii)immoo darbee darbee jedhanii deebisaniiru.

Yaada barsiisotaa kanarraa kan hubatamu barattoonni kun barsiistotaan beekamanii deeggarsi barbaacisaa ta’e akka hin kennamneefidha.

Gaaffiin 2^{ffaa} immoo barattoonni dubbisa hubannoo yammuu baratan tarsiimoolee dubbisuu sadan hordofanii barachuufi dhiisuu isaanii irratti hundaa’a. Deebiin kenname barsiisaan tokko yeroo mara jedhee yemmuu deebisu, barsiisonni lama yeroo baay’ee kan jedhu deebisan. Barsiisaan tokko immoo deebii darbee darbee jedhu kenne. Yaada kanarraa barattoonni harki caalaan isaanii tarsiimoolee dubbisuu hordofanii dubbisa akka hin baranne hubanna.

Gaaffii 3^{ffaa}n immoo Yeroo dubbisa hubannoo barsiiftu barattoota Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan moo warra akka afaan lammaffaatti baratantu irra caalaa hirmaata? kan jedhu ture. Gaaffii kanaaf deebiin barsiisota 4(100%) wal fakkaataa ture. Innis kan caalaa hirmaatu barattoota akka afaan tokkoffaatti baratanidha kan jedhu ture. Akka deebii barsiisota kanaatti barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan yeroo dubbisni hubannoo baratamu hirmaannaan isaanii gad aanaa ta’uu mul’isa

Af-gaaffii banaa barsiisotaaf dhiyaate

1. Rakkoolee gahumsa dubbisuu barattootaan walqabatan maal? Gaaffii jedhuuf deebiin barsiisonni laatan, barattootni kutaa gadaanutti dandeettii bu’uuraa dhabuu, fi kitaabbileen Afaan Oromoon barraa’an kan barattootni itti gargaaraman mana dubbisa kitaabaa keessa hedduminaan jiraachuu dhabuudha jedhan. Dabalataanis barattoota afaanicha akka afaan lammaffaatti baratan manneen barnootaa dura turanitti bu’uura waan hin qabneef gahumsa dhabuu isaaniiti jedhaniiru

2. Dubbisa kitaaba bartaa keessatti dhiyaate hunda barattoonni akka daree keessatti dubbisan nitaasistaa? gaaffii jedhuuf, barsiisot afur gaaffiin dhiyaateefhuda irraa deebii lakki jedhutu kenname . Kanaafis akka sababaatti kan isaan kaa’an yeroon barnootichaaf kenname torbanitti wayitii lama waan ta’eef dubbisa hunda yoo dubbisiifneefigaaffilee dubbisa irratti hundaa’anii gaafataman huda hojjechiifna yoojenne qabiyyee kitaabichaa xumuruu hin dandeenyu deebii jedhu kennan. Deebiin barsiisota kana kan hubachiis barsiisonni hanqina yeroo irraan kan ka’e jechuun dubbisa hubannoo barattoota akka hin barsiifne dha.

4.4.2. Xiinxala Af-gaaffii Barattootaa

4.4.2 1 Af-gaaffii dandeettii dubbisa duraa madaaluuf barattootaaf dhiyaate.

Gabatee (5) Gabatee madaallii dandeettii dubbisa duraa irratti deebii af-gaaffii barattootaa

T.L	Dandeettii dubbisuu xiyyeeffatame	Deebii kennitoota	Deebii				Ida'ama	
			Eeyyee		Lakki			
			Lakk	%	Lak k	%	Lak k	%
1	Matadureeilaaluunmuuxanno okeessan duraaniitiin walitti fidduu?	A1	6	85.7	1	14.3	7	100
		A2	3	42.9	4	57.1	7	100
2	Waan dubbisa keessatti arguuf jirtan niraagdaa?	A1	5	71.4	2	28.6	7	100
		A2	2	28.6	5	71.4	7	100
3	Jechootaergaa dubbisaaf murteessoo ta'aniif hiika nitilmaamtaa?	A1	7	100	—	—	7	100
		A2	4	57.1	3	42.9	7	100

Akka gabatee armaan olii irraa hubatamutti gaaffii lffaarratt barattoonni dubbisa dhiyaate tokko beekumsaa fi muuxannoo duraan qaban waliin walittfiduufi dhiisuu isaanii gaafatamanii barattoonni Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan barattoota 7keessaa 6(85.7%)eeyyee jedhanii yemmuu deebisan, barataan tokko(14.3%) immoo lakki jechuun deebiseera. Barattoonni akka afaan lammaffaatti baratanis lakkoofsaan7dha.barattoota kana keessaa kan dubbisa dubbisuuf jedhan muuxannoo isaanii waliin walitti fidan barattoota sadii(42.9%) yemmuu ta'an kanneen lakki jedhanii deebisan immoo barattoota afur(57.1%)dha.akkuma deebii baraattoota kanaa irraa hubatamu barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammafaatti baratan dubbisa dhiyaate yemmuu dubbisan muuxannoofi beekkumsa duraan qaban waliin akka walitti hinfidne mul'sa.

Gaaffii 2ffairratti mataduree isaa ilaaluun dubbisni kun waa'ee maalii ta'a jedhanii tilmaamuufi dhiisuu isaanii gaafatamanii, barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqaatti baratan shan(71.4%) eeyyee jedhanii yemmuu deebisan barattoonni lama immoo lakki jedhanii deebisaniiru. Barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan gaaruu faallaa warra kanaa barattoonni lama(28.6) eeyyee jedhanii yemmuu deebisan barattoonni barattoonni shan (71.4) immoo lakki jedhanii deebisaniiru. Kun immoo barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan warra akka afaan jalqabaatti baratanii gaditti raagu. Dubbisa dura mata duree ilaaluun waa'ee maalii akka ta'e tilaamuu danda'uun ergaa dubbisichaa hubachuuf gahee guddaa waan qabuuf tilmaamuu dadhabuun isaanii hubannoo isaanii irratti dhiibbaa qaba.

Gaaffii 3ffaan jechoota ergaa dubbisaaf murteessoo ta'an hiika isaanii tilmaamtuu? Gaaffii jedhuuf barattoonni Afaan Oromoo akka afaan tokkoffaatti baratan torba keessaa hundi isaanii jechoota ergaa dubbisaaf murteessoo ta'aniif hiikaa isaanii tilmaamuu isaanii deebii eeyyee jedhu kennuun mikaneessaniiru. Barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan torba keessaa 4(57.1) eeyyee jedhanii deebii yemmuu kennan barattoonni 3(42.9) lakki jechuun deebisaniiru.

Deebiin barattoonni kennanan kun barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan hiika jechoota ergaa dubbisaaf murteessoo ta'an tilmaamuu irratti warreen akka afaan jalqabaatti warra baratan waliin wal bira qabnee yoo ilaalle gadi bu'aa dha. Kun immoo hubannoo ergaa dubbisichaa irratti dhiibbaa guddaa qaba.

4.2.2 Af-gaaffii dandeettii yeroo dubbisuu madaaluuf barattootaaf dhiyaate

Gabatee (6)Gabatee Madaallii Dandeettii Yeroo Dubbisuu irratti af-gaaffii barattootaaf dhiyaate agarsiisu

T.L	Dandeettii dubbisuu xiyyeeffatame	Deebiike nnitoota	deebii				Ida'ma	
			eeyyee		Lakki			
			Lakk	%	Lakk	%	Lakk	%
		A1	6	85.7	1	14.3	.7	100
1	Yaadawaliigalaa dubbisichaa nihubattaa?	A2	3	42.9	4	57.1	7	100
2	Hiika jeechootaa galumsa irraa tilmaamtaa?	A1	7	100	–	–	–	100
		A2	5	71.4	2	28.6	7	100
3	Jecha hima keessaa hafe ni guutaa?	A1	3	42.9	4	57.1	7	100
		A2	1	14.3	6	85.7	7	100
4	ErgaaDubbisichaajecha mataa keetiin himtaa	A1	5	71.4	2	28.6	7	100
		A2	2	28.6	5	71.4	7	100

Gabateen armaan olii kan agarsiisu dandeettiinwwan yeroo dubbisuu dubbisaan tokko ergaa dubbisa tokkoo hubachuuf tarsiimoo inni hordofuu qaburratti hundaa’uun af-gaaffii barattootaaf dhiyaate rdha. Akkuma gabateerraa hubannutti afgaaffii barattootaaf dhiyaate baay inaan afur yoo ta’u deebiin barattoonni green lamaanuu kennan gabatee keessatti ibsameera.

Gaaffii 1ffaan yeroo dubbisuu barattoonniyaada waliigalaa dubbisichaa hubachuu dandaufi dhiisuu isaaniigaafatamaniibarattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan7 keessaa barattoonni 6 (86.7) eeyyee jedhanii yemmuu deebisan barataan tokko(14.3)immoo deebii lakki jedhu kenneera. Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan7 keessaa immoo 3(42.9) eeyyee jedhanii yammuu deebisan barattoonni 4(57.1) immoo lakki jechuudhaan

deebisaniiru. Haalli deebii afgaaffii barattoota garee lamaanii kun kan mul'isu battoonni akka afaan jalqabaatti baratan tarsiimoo dubbuu kana baay'een isaanii kan itti fayyadaman ta'uu agarsiisa.

Gaaffii 2ffaan barattoonni yeroo dubbisa hubannoo dubbisan hiika jechootaa galumsa irraa tilmaanuu danda'uu fi dhiisuu isaanii gaafatamanii deebiin barattoonni akka afaan jalqabaatti baratanii 7 keessaa 7(100%) eeyyee kan jedhu dha. Warreen akka afaan lammaffaatti baratan 7 keessaa 5 (71.4%) eeyyee jedhanii yammuu deebisan barattoonni 2(28.6%) immoo lakki jechuun deebisaniiru. Deebii barattootaa kana irraa akkuma hubatamu barattoonni akka afaan jalqabaatti baratan tarsiimoo dubbisa hubannoo keessatti eegamuu qabu kanatti baay'naan kan fayyadaman ta'uu agarsiisa.

Gaaffii 3ffaatti Jecha hima keessaa hafe guutaa? kan jedhuuf barattoonni akka afaan jalqabaatti baratan 7 keessaa 3 (42.9%) deebii eeyyee jedhu yammuu deebisan barattoonni 4(57.1%) immoo lakki jechuun deebisaniiru.

Gaaffii 4ffaan Ergaa dubbisichaa jecha mataa keetiin himtaa? kan jedhu yoo ta'u deebiin barattoonni garee lamaakennan gabatee armaan olii keessatti kaa'ameera. Haaluma kanaan barattoonni Afaan Oromoo akka afaan 1ffaatti baratan 5(71.4%) eeyyee jedhanii yemmuu deebisan barattoonni 2(28.6%) immoo lakki jechuun deebisaniiru. Barattoonni akka afaan lammaffaatti warri baratan immoo barattoonni 2(28.6%) eeyyee jedhanii yemmuu deebisan barattoonni 5(71.4%) immoo lakki jechuun deebisaniiru.

Walumaagalatti deebiin barattootaa gabatee armaan olii kan agarsiisu barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan warra akka afaan lammaffaatti baratan caalaa tarsiimoolee dubbisuu hojiirra oolchuun dubbisa hubannoo akka dubbisanidha.

4.4.2.3 Af-gaaffii dandeettii dubbisa boodaa madaaluuf barattootaaf dhiyaate.

Gabatee(7) Madaallii Dandeettii Dubbisa Boodaa irratti af-gaaffii barattootaafi deebii isaanii

T.L	Madaallii dandeetti dubbisa boodaa	Deebii kennitoota	Deebii				Ida'ama	
			Eeyyee		lakki		Lkk	%
			Lakk	%	Lakk	%		
1	Gaaffileehubannoowaliigalaa dubbisichaa nideebistaa?	A1	6	85.7	1	14.3	7	100
		A2	3	42.9	4	57.1	7	100
2	Tilmaama kee duraanii ni mirkaneeffattaa?	A1	7	100	—	—	7	100
		A2	5	71.4	2	28.6	7	100
3	Muuxanno kee ergaa dubbisa keessaa argatteen walitti fiddaa	A1	7	100	—	—	7	100
		A2	4	57.1	3	42.9	7	100

Gabateen armaan olii barattoonni ergaa dubbisa tokkoo hubachuuf tarsiimoolee dubbisuu keessaa dubbisa booda maal gochhuu akka qaban beekuun murteessaa dha Haaluma kanaan af-gaaffiin sadii dandeettii dubbisa booda barataan qabaachuu qabu irratti kan hundaa'e dhiyaateeraaf.

Gaaffiin 1ffaa gaaffilee hubannoo waliigalaa nideebiftaa?kan jedhu yoota'u, deebiin barattoonni kennan gabatee armaan olii keessatti ibsameera. Barattoonni akka afaan 1ffaatti baratan 6(85.7%) gaaffii kanaaf deGaruu, akka afgaaffii barsiisotaaf dhihaateen yaadni barsiisonni kennan yaada kanaan kan walfaallessuudha. Haata'umalee, yaadni barsiisotaan jedhameefi raga barattoonni kennan qormaata fudhatanii bu'aa isaan galmeessaniin yogguu ilaalamu yaadni barsiisonni jedhan sirrii ta'uu isaa mirkaneeffadheera.ebii eeyyee jedhu yammuu kennan barataan 1(14.3%) immoo deebii lakki jedhu kennaniiru. Barattoonni akka afaan 2ffaatti baratan immoo 3(42.9%) deebii eeyyee jedhu yammuu kennan ,barattoonni afur (57.1%)deebii lakki

jedhu kennaniiru. Deebii barattoonni kennan kana irratti hundoofnee yammuu ilaallu barattoonni Afaan Oromoo akka afaan 1ffaatti baratan gaaffilee hubannoo waliigalaa deebisuu irratti fooyya'insa kan qaban yoo ta'u, kanneen akka afaan lammaffaatti baratan garuu gaaffiilee kana deebisuu irratti boodatti hafoo dha.

Gaaffii 2ffaan tilmaama tarsiimoo dubbisa duraa keessatti mataduree ilaalanii tilmaaman erga dubbisicha dubbisanii xumuranii booda sirrii ta'uufi dhiisuu isaa kan mirkaneeffatan dubbisicha dubbisanii erga xumuranii booda dha. Gaaffiin kun barattoonni dandeettii kana qabaachuufi dhabuu isaanii adda baafachuuf Tilmaama kee duraanii ni mirkaneeffattaa? jedhamanii yemmuu gaafataman warri Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan barattoonni 5(71.4%) eeyyee jedhanii yammuu deebisan barattoonni 2(28.6%) immoo lakki jechuun deebisaniiru. Kanneen akka afaan jalqabaatti baratan immoo barattoota 7 keessaa 7 (100%) eeyyee jedhanii deebisaniiru. Deebiin barattoota kanaa adeemsa hubannoon dubbisuu irratti garaagarummaan bal'aan barattoota garee lamaan kana gidduu jiraachuu mul'isa.

Gaaffii 3ffaan immoo muuxannoo kee ergaa dubbisa keessaa argatteen walitti fiddaa? kan jedhu yammuu ta'u, deebiin barattoonni kennan barattooni akka afaan jalqabaatti baratan 7 keessaa 7 (100%) eeyyee jedhanii yammuu deebisan, warreen akka afaan lammaffaatti barataan immoo barattoonni 4(57.1%) eeyyee jedhanii yammuu deebisan, barattoonni 3 (42.9%) immoo lakki jechuun deebisaniiru.

Walumaa galatti tarsiimoolee dubbisa duraa, kan yeroo dubbisuufi dubbisa boodaa irratti hundaa'uun gaaffilee garaagaraa barattoota filataman warra akka afaan jalqabaatti baratan torbaaf akkasumas warreen akka afaan lammaffaatti baratan torbaaf dhiyaataniiru. Gaaffileen kunniin hubannoo dhaaf deeggarsa guddaa godhu jedhamanii warra dhiyaataniidha. Barattoonni tarsiimoolee kana hordofanii dubbisan ergaa dubbisichaa hubachuu danda'u. Akka deebii barattoota filatamanii kanatti barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan warreen akka afaan lammaffaatti baratan caalaa tarsiimoolee dubbisuu kanneen hojjiirra oolchu waan ta'eef hubannoodhaanis caaluu isaanii agarsiisa.

4.4.2.4 Gaaffilee Dubbisuu Hojjechuu Barattootaa

Gabatee-(8) Gaaffilee Dubbisa Keessaa Bahan Hojjechuu Fi Hojjechuu Dhiisuu Ilaalchisee Odeeffannoo Barattootarraa Argame.

Lakk	Gaaffii	Filannoo	Deebii kennitoota			
			A1		A2	
			Lakk	%	Lakk	%
1	Dubbisa siif kenname tokko dubbisuun gaaffilee dubbisa keessaa bahan sirritti hojjettaa?	A. Eeyyee	7	100	5	71.4
		B. Lakkii	–	–	2	29.6
		Ida'ama	7	100	7	100

Akka ragaa gabatee armaan olii kanarraa hubatamutti barattootni Afaan Oromoo akkaafaan jalqabaatti baratan akka deebii laatanitti dubbisa tokko dubbisuun gaaffilee dubbisa keessaa bahan sirriitti kan hojjetan ta'uu 7(100%) ta'an kan deebisan yoota'u, akka afaan lammaffaatti baratan 5(71.4%) ta'anis eeyyee jechuun waan deebisaniif sirriitti kan deebisan yemmuu ta'u, barattoonni 2(29.6%) kanta'an ammo sirritti kan hin hojjenne ta'uu isaa deebisaniiru.

Akka yaada kanaatti barattootni akka afaan jalqabaatti baratan sirritti waan dubbisan keessaa gaaffilee bahan kan hojjetan ta'uu isaanii filannoo dhihaate keessaa hundi isaanii eeyyee kan jedhu filataniiru. Barattoonni warreen akka afaan lammaffaatti baratan gaaffii dubbisa keessaa bahe deebisuu ni dandeenya kan jedhan parsantiidhaan isaan afaan jalqabaatii gadi dha.

Gaaffii Banaa Barattootaa

1. Kitaaba barnootaan ala wanta biro maal dubbista?

- Barattootni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan hedduun akka deebii laatanitti kitaaba barnootaan ala wantoonni isaan dubbisan baay'inaan kilaabbilee caasaa Afaan Oromoo garaa garaa jechuun yoo deebisan deebisan, barattoonni akka afaan lammaffaatti baratan immoo baay'een isaanii kan homaa hin dubbifne ta'uu himan.

2. Dubbisa kitaaba barataa keessatti dhiyaate hunda daree keessatti nidubbiftuu? Gaaffii kanaaf barattoonni lama eeyyee jedhanii yemmuu deebisan barattoonni shan immoo lakki jechuun deebii kennaniiru. Kanaafis sababni isaan lafa kaa'an kana barsiisonni ibsan waliin wal fakkaata.

Akka yaada kana irraa hubatamutti hedduun barattoota warra akka afaan jalqabaatti baratan waan barsiisaan isaanii barsiise irratti hundaa'uun mana dubbisa kitaabaa keessatti kitaabbilee jiran akka dubbisanii dha. Qorattuun qorannoo kanaas wayitii qorannoo kana geggeessaa turtetti habuurraa taasisteen barattootni kitaabbilee barnootaan alatti wanti isaan dubbisuu danda'an manadubbisa kitaabaa keessatti kitaabbileAfaan Oromoon barraa'an hedduminaan kan hin jirre ta'uu mirkanfeefatteetti Fkn asoosama, barruulee adda addaa, galaalchotaafi kkf hin jiran. Kun ammoo barattootni carraa kitaaba Afaan Oromoon barraa'ee dubbisuun dandeetti dubbisuu itti cimsachuu danda'an irratti gufuu (rakkoo) ta'a. Kanaafuu, barattootni kitaaba barnootaan ala wanta biroowaan dubbisuu qaban barsiisonni isaanii karaa qabsiisuu qabu. Akkasumas mana barumsaa waliin ta'uun kitaabbilee Afaan Oromoon barraa'an mana dubbisa kitaabaaf akka bitamu yaada dhiheessuu qabu. Akkasumas deebiin gaaffii lammaffaa barttootaafi barsiisotaan kenname akka mul'isutti, barattoonni daree keessatti dubbisa hubannoo yeroo hunda kan hin baranne ta'uu agarsiisa. Kun immoo daneettii shaakala dubbisuu isaanii waan miidhuuf dubbisanii hubachuu irratti rakkoo kan isaanirratti uumu ta'uu mul'isa

3. Yeroo kutaa 1-8 barattu Afaan Oromootiin dubbisa garaa garaa daree keessattis ta'ee dareen alatti nidubbista turee?

Gaaffii kanaaf barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan torba keessaa hundi isaanii eeyyee jedhanii yammuu deebisan, kanneen akka afaan lammaffaatti baratan immoo barattoota torba keessaa sadii qofatu eeyyee jedhee deebise.

Yaada deebii ijoollee kanarraa kan hubatamu barattoonni Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan muuxannoo Afaan Oromootiin dubbisanii hubachuun isaanii gadaanaa ta'uumul'isa. Barattoonni Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti baratan immoo muuxannoo dubbisa hubannoo akka qaban hubanna.

Boqonnaa-Shan

5.1. Cuunfaa

Boqonnaa kana jalatti cuunfaa qorannichaafi argannoowwan qorannichaarratti hundaa'uun yaboo /Yaada Furmaataa/ kennamantu dhiyaata.

Kaayyoon guddaan qorannoo kanaa ogummaa dubbisani hubachuu barattoota Mana Barumsaa Amboo Sadarkaa lammaffaa kutaa 9^{ffaa} Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti barataniifi akka afaan lammaffaatti baratanii xiinxaluudha. Rakkoowwan mul'ataniif yaada furmaataa heeruudha. Bu'aan qo'annoo kanarraa argamus namoota qo'annoo biroo mataduree kanaan walfakkaatu irratti adeemsisaniifi barsiisota Afaan Oromoo barsiisan, barttoota akka afaan jalqabaatti barataniifi akka afaan lammaffaatti baratan bakka tokkotti yeroo barsiisan maal gochuu akka qabaniifi dandeettii kana haala ittiin barsiisuu qaban addaan baafatanii akka beekaniif isaan gargaara. Qorannoon kunis hanqina yeroo fi baajataa irraa ka'uun kan daangefame godina Shawaa Lixaa Bulchiinsa Magaalaa Amboo Mana Barumsa Amboo sad 2^{ffaa} barattoota kutaa 9^{ffaa} baratan qofarratti dha.

Iddattoonni qorannoo kanaa barattoota kutaa 9^{ffaa} fi barsiisota Mana Barumsichaatti Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan yommuu ta'an, akka madda odeeffannoo tokkoffaatti kan itti fayyadamtes bu'aa sakatta'a dookimeentiifi qormaata barattootaa kutaa 9^{ffaa} Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratanii fi akka afaan jalqabaatti baratan akkasumas, af-gaaffii barsiisota kutaa kana Afaan Oromoo barsiisaniidha. Meeshaaleen odeeffannoon ittiin funaaname ammoo sakatta'a dookimeentii, qormaataafi afgaaffiidha. Tooftaa odeeffannoon ittiin funaaname mala iddattoo miti-carraa fayyadamuun barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan afurtama (40) fi warreen akka afaan jalqabaatti baratanis afurtama fudhachuudhani. Akkaataan odeeffannoon ittiin qaacceffame mala makootiin.

Odeeffannoon sassaabame akka mul'isutti dandeettiin dubbisa hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratanii kanneen akka afaan jalqabaatti baratanii gadi ta'uu agarsiisa. Kunis, akka odeeffannoo argame irraa hubatamutti barattoonni yeroo dubbisa baratan akka mataduree barnoota dubbisa hubannoo tokkootti saayinsii isaa eeguun tarsiimoo hordofuun kan hin hinbaranne ta'uu agarsiiseera. Qabxiin barattootni kun qormaata dubbisa hubannoo irratti

argatanis kanneen akka afaan jalqabaatti baratan irra gadaanaa ta'uun hubatameera. Barsiisonnis barattoota akka afaan lammaffaatti baratan adda baasuun deeggaruu irratti xiyyeeffannoon isaanii gadaanaa ta'uun hubatameera. Barattoonnis, kitaaba Afaan Oromoon barraa'an dareen alatti kan hin dubbifne ta'uunis hubatameera. Kitaabbileen Afaan Oromoon barraa'an mana dubbisa kitaabaa keessa hedduminaan jirnachuu dhabuunfa'aa kanneen hubannoo barattoota kanaa midhan ta'uun odeeffannoo argamerraa ni hubatama. Hanqina wayitii barnootaarraan kan ka'e, dubbisa kitaaba barataa irra jiru hunda barattoonni kan hin dubbifne ta'uus deebii af-gaaffii barsiisotaafi barattootaa irraa hubachuun danda'ameera.

5.2. Argannoo

Ragaawwan qormaata, saktta'a dookimeentiifi af-gaaffiin argame irratti hundaa'uun qorattuun qorannoo kanaa yaada armaan gadii kana keessee jirti.

Barattootni mana barumsa Amboo sadarkaa 2^{ffaa} kutaa 9^{ffaa} Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan ogummaa dubbisa hubannoo Afaan Oromoo akka ogummaa tokkootti itti hin xiyyeeffatan. Sababa kanaafuu, gahumsi dandeettii dubbisuu irratti qaban gadaanaata'uu qormaataafi af-gaaffii irraa hubatameera.. Gahumsa isaan ogummaa dubbisa hubachuu irratti qaban maal akka fakkaatu beekuuf qorattuun qorannoo kanaa qormaata dandeettii dubbisuu isaan madaalu kenniteefi yemmuu warra akka afaan jalqabaatti baratan waliin madaaltu qabxiin barattootni akka afaan lammaffaatti baratan hedduun galmeessaan giddu galeessaan gadaanaa dha

Kanaafuu, qorattuun qorannoo kanaas yaada kana irratti hundaa'uun gahumsi barattoota kutaa 9^{ffaa} Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratanii irratti hojjechuun barbaachisaa ta'uu isaa mirkaneessitee jirti. Rakkoo kanaaf sababa kanta'an ammoo akka af-gaaffiin barattootaa fi barsiisotaa geggeeffame irraa hubatamutti barattoonni kun tarsiimoolee dubbisuu hunda eeganii dubbisa hubannoo barachuu dhiisuu isaanii, muuxannoon Afaan Oromootiin dubbisuu isaanii gadaanaa ta'uu, barsiisaan dhiphina yeroo barnoota kanaaf kennamee irraan kan ka'e dubbisa garaa garaa daree keessatti dubbisiisuu dhiisuu, barattoota kana adda baasanii beekuun deeggaruu dhiisuu, kitaabbileen fedhii barattoota kanaa kakaasan mana dubbisa kitaabaatii dhabamuu fa'aa ta'uu mirakaneeffatteetti. Dabalataanis, dandeettiin kun xiyyeeffannoo itti kennuun daree keessatti barattoonni akka shaakalan gochuudhabuu barsiisotaati.

Maddi hanqinaalee dandeettii dubbisuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratani

- * Kutaa gadaanaarraa hanga ammaatti walitti fufinsaan shaakala gochaalee dubbisuu Afaan Oromootiin gochuu dhabuu barattootaa.
- * barsiisonni kutaa 9^{ffaa} Afaan Oromoo barsiisan barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan daree keessatti adda baasuun deeggaruu dhiisuu
- * Barattoonni dandeettii dubbisuu akka gabbifataniif kitaabileen dubbisa shaakalsiisan mana kitaabaatii dhabamuu isaanii.
- * barsiisonni dubbisa hubannoo kitaaba barataa keessatti dhiyaatan hanqina yeroof jecha yeroo hunda shaakalsiisuu dhiisuu.
- * Barattoonni tarsiimoolee dubbisuu hunda eeganii dubbisuu dhiisuu fi yeroo dubbisni hubannoo baratamu hirmaachuu irraa of qusachuu

5.3 . Yaboo

Kaayyoon qo'annoo kanaa inni guddaan garaagarummaa dubbisanii hubachuu barattoota Afaan Oromoo akka afaan jalqabaatti barataniifi akka afaan lammaffaatti baratani xiinxaluu dha. Qorattittiinis, argannoo ishii irratti hundaa'uun wantoota garaagarummaa barattoota kanaa dhiphisu jettee yaadde akka armaan gadiitti dhiyeessite.

1. Barsiisoonnis ta'ee barattoonni rakkoolee adeemsa baruufi barsiisuu keessatti gama ogummaa dubbisuutiin uumamu furuuf carraaqii waliirraa hincinne osoo godhanii gaarii ta'a.
2. Barsiisonni dubbisa dandeettii hubannoo cimsuu barsiisan barattoota Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan adda baasanii beekuun, tooftaalee adda addaa akka barbaachisummaa isaaniitti gargaaramuun dandeettii barattootaa xiyyeeffannoo keessa galchuun osoo barsiisanii furmaata ta'a.
3. Dalagaalee barattoonni gulantaalee dubbisuu sadeen keessatti dalagan xiyyeeffatamuu fi haala gaariin barsiisotaanis ta'ee barattootaan osoo hojiitti hiikamanii gaarii ta'a.

4. Barreeffama Afaan Oromoo kan fedhii fi kakaumsa dubbisuu barattoota keessatti uuman kan jechoota dandeettii barattootatiin barreeffamee fi gilgaalota hubannoo cimsaan shaakalsiisuuf mijatu osoo filamee ittiin barsiifame gaarii ta'a.
5. Sagantaan barnoota Afaan Oromootiif ramadamu osoo dabalmee barattonni dandeettii hubannoon dubbisuu shaakalsiisuun rakkoon uumamu kun furamuu ni danda'a.
6. Hanqinoonni kitaaboolee barataa, kitaaboolee Afaan Oromoo dubbisaa cimsaan fi hanqinni mana dubbisa kitaaba qaama ilaaluun osoo furamee gaariidha.
7. Barattoonni mana barumsichaa Afaan Oromoo akka afaan lammaffaatti baratan hubannoo dubbisuu isaanii guddifachuuf harka barsiisaa fi qaama biroo eeguu irra rakkoolee muudate ofuumaaf furmaata hanga danda'an laachaa dandeettii dubbisuu isaanii gabbifachuuf osoo carraaqanii gaarii ta'a.
8. Manneen Brnootaa magaalicha keessa jiran hundi Afaan Oromoo kutaa jalqabaa kaasanii osoo baratanii ykn akka jalqabanitti osoo kophaa isaaniitt baratanii rakkoon kun hafuu danda'a.

Walumaagalatti rakkoolee armaan olitti ibsamaniif furmaanni walmadaalan yoolaatame garaagarummaan barattoota kana lamaanii nidhiphata.

Wabiilee

Addunyaa Barkeessaa. (2011). **Akkamtaa; Yaad-rimee Qorannoo Hujoo**. Finfinnee : Oromiyaa

አለም እሼቱ (1997) :: **መሰረታዊ የምርምርናየዘገባ አጻጻፍ** : : Finfinnee : Maxxansa sadaffaa

Alderson .J.Charles .(2000). **Assessing Reading**.Cambridge. Cambridge University Press.

_____ (1984).**Reading in a foreign language:areading problem or alanguage problem?**InJ.C.

Allright and M.Bally (1991). **Focus on the Language Classroom**.Cambridge University Press

አንበሱ እና ጌታቸው (1989)::**የተማሪዎችን ችሎታ የመገምገም አቅም ማጥፋቢቻ መመሪያ**
:የስርዓተ-ትምህርትጥናትናምርምርኢንስቲትዩት : : Finfinnee.ss

As Horn by (2002). **Oxford Ditionary of Current English**. London Oxford University press

Atkins,J. et,al (1995). **Skill Development Methodology** (part-1)AddisAbaba,University press.

_____, (1996). **Skill Development Methodology** (part-2)AddisAbaba,University press.

በድሉ ዋቅጅራ (1996)::**በሥነ ጽሁፍ ቋንቋንማስተማር**:: Finfinnee Mana Maxxansa Nigdii

Bamgbose,Ayo (1991).**Language and the nation.The language question in Sub-Saharan Africa**.Edinburgh:EdinburghaUniversity press.

Bazerman (1997).**Reading Skill**. U.S.A. Houghton Mifflin Company.

Brown, H.D.(2000).**Language Assessment Principle and ClassroomPractices**. Longman.

ClaudiaMargarita(2006).**Effectiveness of Reading Strategies and Improving Reading Comphension in YoungESL Readers**.Del Norte University

ደረጃ ገብረ (1998)። በተማሪዎች የቤትሥራ የማምህራንና የወላጆች ሚና።.Addis Ababa: Addis Ababa university press.

Dastaa Dassaalenyi (2002). **Bu’uura Qorannoo**.Finfinnee Dhaabbata MaxxansaBoolee.

Dean,A. (2000) **Teaching Reading in Secondary Schools**. London:David fulton.

Geetaachoo Rabbirraa (2009).**Furtuu SeerlugaAfaanOromooktaa9fi10**.Finfinnee:Dhaabbaa

Getachew(1996).**Teaching of Reading in Governement High School**.In Addis Ababa

Grellet, F(1981). **Developing of Reading Skills** . Cambridge University press.

———F(1994). **Development of Reading Skill**. Cambridge University press.

iams, E(1984) **Reading in the Language Classroom**.New York, Mc publishers.

Maxxansaa Kurraaz Intarnaashinaal.

.Mdfied Cloze Wullen T.L.(1978).**practice incomprehension and Englishusage** .Hulton Education

NCSALL:Seminar Guide(2005). **Reading difficulties**.U.S Department of Education.

Nuttal .C(1982). **Teaching Reading Skills in Foreign language**. London,Heineman.

Nuttal, C(1989).**Teaching Reading Skills in Foreign language**. London, Heineman.

River (1987).**ApracticalGuide to the Teaching of Englishas Foriegn Language** .New York. Oxford University press.

Ruddell, M.R .(2001)**Teaching content reading andWriting**.New York: John Wiley and sons,Inc

Sensan (1997) **Improving Reading Skills**. Cambridge University press

Smith, F.(1982).**Understanding Reading**(3rd ed).New York:Holt,Rinehart andWinston.

- .Shermila (2006).**Skills of Reading in English**.(Vol 6) Endia
- Sunny Marie Carder (2011) .**The effects of Reading Comprehension Achievement for English Learners**.(ELS) California State University
- Taaddalach Taaddasaa(2017). ***Xiinxala Gahumsa Ogummaa Barreessuu***. Kan hin maxxnfamne
- ተሰፋዬ ሸዋዬ** (1986):: **አንብቦ የመረዳት እና የመጻፍ ችሎታን ማዳበር:: Addis Ababa: printed by EMPDA**
- Tolemariam (2017).****Caaccee Shanan Dubbisuu Afaan Oromoo**.Socia Advertising and printing.AddisAbaba,Ethiopia.
- Wallace,C.(1993). **Language Teaching**: Oxford University press.
- Widdowson,H.(1987). **Aspects of Language Teaching**:Oxford: Oxford University Press.
- Wiener Bazerman (1997).**Reading Skills Hand Book**.
- Williams,R.(1991).**Top Ten principles of Teaching Reading**. Londen, Mc publisherss
- Wlliams, E(1984). **Reading in the Language Classroom**:New York, Mc publishers.
- Wullen, T.L., (1978). Roland and Harriet,**Practice in Comprehension and English Usage**. Hulton Educational.
- Wong Waring(2010).***Conversation Analysis and Second Language pedagogy***. Teachers college,Columbia y.
- ያለው እንዳወቅ** (2004):: **የምርምር መሰረታዊ መርሆች እና አተገባበር**; Bahaar Daar:Bahaar Daar yuuniversiitii.

Dabalee A

Dubbisa Qormaata semisteera 1ffaa Bara 2010

Bosonni faayidaa hedduu ilma namaatiif qaba. Isaanis: rooba harkisuu, madaala uummamaa eeguu, miidhagina naannoo dabaluu bu'aawwan isa keessaa warra muraasa ta'aniidha Innis leencalloo uumamaan argamu ta'ee wantoota adda addaa kan akka meeshaalee manaa irraa oomishuuf oola. Akkasumas, da'oo bineensotaa ta'uun tajaajila. Kana malees bosonni biyya tokkoof siinboo kennuufille baay'ee fayyada. Kanaafuu bosona kunuunsinee itti haa fayyadamnu

I . Dubbisa dhihaate dubbisuun gaaffilee dhihaataniif qubee deebii sirrii qabu filadhu. (%6)

- 1 . Mata dureen dubbisa kanaa maal ta'uu danda'a?
 - A. Bosona
 - B. Faayidaa bosonaa
 - C. Jireenya ilma namaa
 - D. Kunuunsa bosonaaf barbaachisu
2. Hima ijoo dubbisa kanaa kan ta'uu danda'u kami?
 - A. Bosonni ilma namaaf faayidaa hedduu qaba
 - B. Kunuunsafi eegumsa bosonaa
 - C. Bosonaafi ilma namaa
 - D. Madaala uummamaa eeguu
3. sarara 1 "isaanis" kan jedhu maal agarsiisa?
 - A. Kunuunsa bosonaa
 - B. Faayidaa bosonaa
 - C. Jireenya ilma namaa
 - D. Bosonaafi ilma namaa

II Jechoota dubbisa keessaa bahaniif haala dubbisichaatiin hiika sirrii kenni. (%4)

A, Oomishuu	C ,Leencalloo
B, Siinboo	D ,Hedduu
	E Da'oo

III Dubbisa faayidaa bosonaa jedhu irraa gaaffileen akka armaan gadiitti dhihaachuu nidanda'a. (%5)

- 1 Himni ijoo dubbisa kanaa barreessi. _____
- 2 Yaanni ijoo dubbisa kanaa maali? _____

Guyyaa 15|8| 2010

Dubbisa Qormaata tokkoffaa

Bara Abdiin Jiraata, Hawwii Galmaan Gahatan

Abdiin galaa jireenya dhala namaati jechuun nidanda'ama. Dhalli namaa har'arras ta'eet gara boruutti abdiin tarkaanfata. Inumaayyuu, kan har'a of harkaa qaburra, kan boruuf iftaaniif abdatu caalaatti **leellisa**. Kanaafi, afoola isaatiin **dhaamsa** dabarsuun kan beekamu Uummanni Oromoo''**Kan harkaa qabanirra kan abdatantu caala''**jedhee mammaakuun, olaantummaa abdiin jireenya isaa keessatti qabuuf ragaa kan bahe.

Waanti ilmi namaa hawwu gaarii malee yaraa miti. Du'arra jiraachuun, deegarra badhaadhuun, maseenummaarra ilmoo godhatanii dhungachuun, dhibamuurra fayyaa ta'uun kan namni hundi abdatu dha. Kanaaf, hawwiifi abdiin utubaa jireenya dhala namaati. Har'a jiraachaa, borutti abdiifi hawwiin tarkaanfata. Waan gaarii boruu isaaf hawwatu abdii farda isaa godhatee itti gulufa. Guluffii **gobaa** daandii isaarra jiru ittiin **fonqolchee** bira darba.

Abdii dhala namaa keessaa inni guddaan lubbuun turuudha. Du'uu mannaa turuu akka wayyu namuu itti walii gala. Bara ammaa keessa hundi keenya du'uufi turuu gidduu dhaabbannee yeroo filannoo **tokkotti goruu** nu barbaachisu dha. Namni hundii lubbuun turuu akka filatu uumaadhuma namaarraayyuu beekuun kan danda'amu ta'us, hedduun keenya garuu filannoo kanatti goruu kan sodaanne fakkaata. Filannoo lameen kan nuuf dhiyeesse HIV/AIDSiidha. Yeroo kana dhibeen kun magaalaafi baadiyya ,dhiiraafi dubartii,jaarsaafi jaartii osoo hin jedhiin,nama hedduu balaarra buusaa jira. Namni ani HIV/AIDSiirraa walaban jira jedhee afaan guutee dubbatu,manni haalakkaa'u. Yoo xinnaate kan of hin shakkine,tarii waa'eedhuma **isaa** kana kan hin beekne qofaa ta'a. Garuu gaaffii guddaan namni osoo ofshakkuu maaliif hinqoratamnee kan jedhudha.

Sodaafi ofdhoksuun,HIV/AIDSii **karra** hunda keenyaa saaqaa jiruuf **fala** hinta’u. Saayinsiif galanni haagahuutii HIV/AIDSii qabaannees dhabnees jiraachuu nidandeenya.Dirqamni hunda keenyarraa eegamu garuu,dhiiga qoratamnee of beekuudha.

Barruulee waggaa 50^{ffaa} Barumsa Qophaa’ina Amboo irraa kan fudhatame.

I Dubbisa armaan olii irratti hundaa’uun yoo sirrii ta’e Dhugaa yoo dogoggora ta’e immoo Soba jechuun deebisi.(%10)

- 1 Dhibeen HIV/AIDSiinama magaalaa malee baadiyyaa hinqabu.
- 2 Dhibee HIV /AIDSii abdii horachuu qofaan hambisuun nidanda’ama.
- 3.Uummanni Oromoo afoolatti fayyadamuunkaraa gabaabaan fedhii isaa ibsata.
- 4.Akka dubbisichaatti, yoo shakkii of keessaa qabaatan abdiin nixiqqaata.
- 5.Sodaafi of dhoksuunjireenya boruuf abdii ta’uu danda’a.

II Jechootaa roga” A” jala jiraniif hiika galumsa isaanii kanneen roga “B” jala jiran waliin walitti firoomsi.(%10)

‘A’	‘B’
6.Leellisa	A. balbala
7.. Dhaamsa	B. erggaa
8. Karra	C. jajata
9. Fala	D. garagalcha
10. Fonqolcha	E hiikoo
	F. hundeessa

III Jechootaafi gaaleewwan dubbisa keessaa bahaniif hiika faallaa isaanii barreessi.(%14)

- 11 . gaarii _____
- 12 du’a _____
- 13 . deega _____
- 14 . maseenuu _____
- 15 . dhibamuu _____
- 16 .dhiira _____
- 17 Jaarsa_____

III Dubbisa irratti hundaa’uun deebii sirrii ta’e filadhu. (%16)

- 18’ Keeyyata sadaffaa sarara 8^{ffaa} irratti jechi’ **isaa** jedhu maal bakka bu’a?
A. HIV/AIDSii B. nama C. qoratamuu D Abdii
- 19 .Hiikni jechama **tokktti goruu** jedhuu,
A. irraa baqachuu B. jibbuu C filachuu D dheensuu
20. Filannoolamaaf kan nudhiyeessu,HIV/AIDSiidha.**Filannoo lama** kan jedhamu kami?
A. lubbuun turuufi du’uu B.hawwuufi abdachuu C baadiyyaafi magaala Ddeebii hin qabu.
- 21 Yeroo kana dhibeen HIV /AIDSii enyuun miidhaa jira?A. baadiyyaafmagaala
B. dhiiraafidubartii C.jaarsaafi jaartii D deebii hinqabu.
22. Akka dubbisichaatti Uummanni Oromoo afoola isaatiin maal godha?
A Abdii isaa ittiin ibsata. B Dhaamsa ittiin dabarfata.C Kan abdatu ittiin leellisa.
D Hunduudeebii ta’u.
- 23 .Akka dubbisichaatti, dhalli namaa lubbuun turuuf maal gochuu qaba?
A.Har’a bashannanuu B.waanta yaraas gaariis hawwu
C. waanta hawwan bira gahuuf HIV/AIDSnama hin ambisu.
D.Hawwii isaa dhugoomsuuf HIV/AIDS irraa of eeguu.
- 24 “Kan harkaa qabanirra kan abdatantu caala “jechuun
A.Harkaa qabannaan homaa hin sodaatan
B. Kan har’a harkaa qabanirra kan boriif iftaaniif yaaduu wayya
C. Of eeggachuu baatanis boru gahuun hin oolu.
D Deebii hin qabu.
- 25 .Bu’aan dhiiga ofii qorachiisuun of beekuu maali?
A, Har’a jiraachaa borutti abdiin tarkaanfachiisa
B.Jireenya har’aa gammachuun jiraachuuf
C.dhibamuurra fayyaa ta’uun boruuf waan nama abdachiisuuf.
D, hundumtuu deebii ta’a

Dabalee C

Dubbisa Qormaata Lammaffaa

I. Muuxannoo qabduurratti hundaa’uudhaan deebii gaaffilee dubbisa duraa iddoo duwwaa deebiif siif kenname irratti barreessuudhaan deebisi (2%)

1. Dubbisni kun keeyyatoota meeqa qaba?
2. Sobduu addaan baasuudhaaf wantoonni ijoo ta’uudhaan fayyadan maal faadha jetta?

Mallattoo Sobduu

Osoo nama tokko si sobuu isaa shakkitee, soba isaa maaliin mirkaneeffatta? Namoonni baayyeen wanta sobduun dubbatu irratti xiyyeeffachuun yaadolee walrukutan barbaadu. Haata’u malee, sobdoonni hedduun muuxannoo gahaa yeroo dheeraaf horatan qabu. Wantoota dubbatan maraaf ofeeggannoo cimaa taasisu. Xiyyeeffannoon gama dhaggeeffataatiin godhamus haalaan xiqqaadha. Kanas ta’ee sana, sobduu addaan baafachuuf sagalee, fuulliifi qaamni isaa wanta dubbatu caalaa daran amansiisaadha.

Maalummaan nama tokkoo irra caalaa kan ittiin adda ba’u, wanta dubbatuun osoo hintaane akkaataa itti dubbattuuni. Jechoota sobaaf mijaa’oo ta’an filachuun salphaa ta’ullee, sagaleessuurratti haalli ittiin dhi’aatu kan dhugaarraa garaagara. Hojii sammuu wajjin waaan walqabatuuf, akkaataan sagaleen itti ba’u yookiin uumamu adda ta’a. Nama sobu laafinni sagalee isaa xiqqaachuun urgufamni dabala.

Kana malees, fuulli bakka dhageettiin miira namaa ballinaan itti calaqqisu waan ta’eef, kan nama sobaa jiruu kan hubatee ilaaleef qabiyyee waan dubbatamuu ilaalchisee ergaa cimaa dabarsa. Soda, qaanii, gammachuufi gadda ballinaan keessummeessa. Sobduun akka jechoota haala garaagaraatiin fooyyeessuun dubbachuu danda’utti waan itti dhaga’amu fuula irraa dhoksuu hindanda’u. Dhugaa jiruun osoo hintaane, ofdhoksuun miira fuula isaa jijjiiruuf dhama’a. Haala kana keessatti iji isaasirriitti icitii baasa. Ofitti amanamummaa dhabuufi ija guutuun nama ilaaluun dubbachuu dadhabuun waan yeroo baayyee irraa dubbifamu.

Hunda caalaa, qaamni sobduu ergaa guddaa dabarsa. Namoonni sobuu irratti muuxannoo quubsaa horatan yemmuu soban sagaleefi fuula isaanii too’achuuf yaalanis, sochii qaama isaanii hinabbooman. Qaamni isaanii akka dubbachuu danda’us hinhubatan. Fedhii guutuudhaanis

hindubbatan. Haalli dhaabbii isaaniifi dubbii isaanii walhingitu. Dhaggeeffataarraa fagaatanii dhaabbachuu filatu. Yeroo tokko tokko immoo tasa of qaqqabachuufi qubeelaa isaanii nanaannessuun amaloota deddeebiin irraa mullatan keessaa muraasa.

Egaa sobduu addaan baasuun hojii salphaa miti. Kana keessatti jecharra gochi yaada sammuu namaa akka ifa baasu dagaachuun barbaachisaa miti. Kanaafuu, milkaa'ina gonfachuuf dhaggeeffachuu caalaa ilaaluun filatamaa ta'uusaa hubachuun misha. Inni sobduu adda baasus, gaafa sobduu ta'e kanumatu irraa calaqqisa.

(Moojula barnoota fagoo Yuunivarsiitii Jimmaa irraa Fooyya'ee kan fudhatame)

II Bu'uura yaada dubbisichaatiin himoota armaan gadii keessaa kan dhugaa ta'een 'Dhugaa' kan soba ta'een 'Soba' jedhii iddoo deebiif siif kennametti barreessi (8%)

3. Yaadolee walrukutan irratti hundaa'uudhaan sobdoota addaan baasuun salphumatti ni danda'ama.
4. Maalummaan nama tokkoo kan itti adda ba'u akkatti dubbataa caalaa maal akka dubbatu adda baasuudhaan.
5. Sobduu kan saaxilu yookiin akka irratti baramu kan taasisu filannoo jechootaa caalaa akkaataa sagaleessee dubbatu.
6. Fuula sobduu irratti sodaa, qaanii, gammachuun akka laayyoo yookiin akka salphaatti mullachuu hindanda'u.
7. Sobduun ofitti amanamummaa waan qabuuf ija guutuudhaan nama ilaalaa dubbachuu ni danda'a.
8. Namoonni sobuu irratti muuxannoo quubsaa horatan yemmuu soban sagaleefi fuula isaanii ni too'atu.
9. Inni sobduu adda baasu gaafa sobduu ta'e, amala nama dhugaatu irraa calaqqisa.
10. Sobduun yeroo hundafedhii guutuudhaan dubbatu

III Jechoota roga ‘A’ jalaaf hiikni galumsaa isaan dubbisa keessatti qaban roga ‘B’jalatti kennameen walitti firoomsi.(10)

‘A’	‘B’
11. shakkuu	A.madaaluu
12. sobuu	B.hedduu
13. urgufamuu	C.kijibuu
14. baay’ee	D.rom’uu
15. gituu	E. mamuu
16. misha	F.gaarii
17. muraasa	G.bicuu
18. dagachuu	H. dubbachuu
19. Dagachuu	
20 Jijjiiruu	J.geeddaruu
	K.rifachuu
	Lirraanfachuu

IV Yaadolee yookiin himoota sirrii iddoo duwwaa waliin dubbii armaan gadii guutuu taasisuu danda’an filannoowwan kennaman keessaa filuudhaan qubee deebii keetii iddoo deebiidhaaf siif kennametti guuti. (%10)

21 Moosisaa: Obboo Toleeraa, akkam ooltan?

Toleeraa: _____

- A. Magaalaa Amboo.
- B. Fira koo waliin.
- C. Galata Waaqayyoo.
- D. Nagaan gali.

22. _____

- A. Isin hoo akkami?
- B. Eessaa galtu?
- C. Maatiin nagumaa?
- D. Biyyi nagumaa?

23 Moosisaa: _____

- A. Fira gaafachuun deeme.
- B. Jimaata dhufu.
- C. Magaalaa Meexxii.
- D. Eeyyee margee jira.

- 24 Toleeraa: Yoom deemtan?
 Moosisaa: _____
 A. Boru galgala.
 B. Kaleessa ganama.
 C. Guyyaa lama booda.
 D. Bara darbe.
- 25 Toleeraai: _____
 A. Naguma deemtan mitii?
 B. Ishoo, бага gammaddan!
 C. Eenyu barbaaddan?
 D. Nagaadhaan isin yaagalchu!
- 26 Moosisaa: _____
 A. Horiin baayyee miyaadha.
 BMucaa kootiifan galaa geesse.
 C Barataa kutaa 10.
 DEenyutu beeka?
- 27 Toleeraa: _____
 A. Ollaa guutuu.
 B. Barana achi galee?
 C. Kophaa isaa jiraataa?
 D. Isin hinagarre.
- 28 Moosisaa: _____
 A. Lakki; bara darbe.
 B. Ani hinbeeku.
 C. Maaltu dhalate?
 D. Ofumaafani.
- 29 .Toleeraa: _____
 A. Mucaan kun isa kamii?
 B. Osoo dhufee wayya.
 C. Baram dhalate?
 D. Eeyyee.
- 30 Moosisaa: _____
 A. Quxusuu isa dhumaa.
 B. Bara 2007.
 C. Maaliif?
 D. Gaaritti!

Dabalee D

Gabatee (11)kuusaa bu'aa qormaata 1^{ffaa} fi 2^{ffaa}

T.L	Warra afaan Tokkoffaa		T.L	Warra afaan Lammaffaa	
	Qor.1 ^{ffaa} %50	Qor.2 ^{ffaa} %50		Qor.1 ^{ffaa} %50	Qor.2 ^{ffaa} %50
1	32	35	1	21	19
2	39	43	2	-	21
3	27	29	3	31	24
4	38	43	4	17	19
5	34	32	5	22	20
6	28	30	6	23	18
7	42	41	7	17	15
8	38	34	8	-	19
9	39	32	9	21	17
10	29	27	10	19	18
11	41	-	11	23	21
12	34	30	12	30	23
13	36	39	13	27	25
14	28	30	14	19	14
15	-	40	15	31	29
16	37	41	16	24	20
17	27	30	17	18	17
18	47	45	18	21	-
19	32	34	19	30	24
20	29	31	20	18	15
21	42	44	21	27	23
22	34	29	22	24	20
23	40	39	23	25	23
24	37	39	24	31	28
25	29	31	25	18	25
26	36	42	26	24	22
27	37	39	27	27	24
28	45	43	28	31	27
29	47	43	29	19	30
30	32	31	30	21	20
31	42	40	31	23	21
32	36	39	32	17	19
33	37	35	33	21	28
34	42	-	34	31	27
35	43	39	35	24	19
36	46	48	36	19	21
37	26	30	37	15	-
38	41	45	38	18	20
39	34	38	39	31	27
AV	36.17	36.6		23.2	21.74

Dabalee E

Barsiisota Odeeffannoon irraa funaaname.

T.L	Maqaa	guyyaa
1	Alamituu Jabeessaa	9 8 2010
2	Taddalachi Taakkalaa	9 8 2010
3	Misiraachi Tasfaayee	9 8 2010
4	Zannabachi Goobanaa	9 8 2010

Dabalee F

Maqaa barattoota Af-gaaffiin dhiyaateefi

TL	Maqaa Barattootaa	Guyyaa	Garee
1	Haannaa Girmaa	14 8 2010	A2
2	.Itsub Moosisaa	14 8 2010	A2
3	Yoonas Taaddalaa	14 8 2010	A2
4	Abirahaam Girmaa	14 8 2010	A2
5	Yoordaanos Fitsum	14 8 2010	A2
6	Ya ‘aabsiraa Dassaalenyi	14 8 2010	A2
7	Kaaleeb Dajanee	14 8 2010	A2
1	Loomii Baqqalaa	14 8 2010	A1
2	Hawwii Daandanaa	14 8 2010	A1
3	Boontuu Dajanee	14 8 2010	A1
4	Raggaasaa Beekaa	14 8 2010	A1
5	Sooromsaa siraataa	14 8 2010	A1
6	Yashii Daggafaa	14 8 2010	A1
7	Milkeessaa Abarraa	14 8 2010	A1

Hub A1= Afaan tokkoffaa

A2= Afaan lammaffaa

Ibsa

Qorattichi mallattoofi maqaa isa armaan gaditti kan kaa'ee, waraqaan qorannoo kun hojii dhuunfaa isaafi kanaan dura yuunvarsitii kamiyyuu keessattuu qorannoo eebbaatiif kan hin dhiyaanne ta'uusaafi wabiilee qorannoo kanaaf dubbisee irraa fayyadame hunda isaanii wabii keessa kaa`uu mirkaneessa.

Maqaa: _____

Mallattoo: _____

Guyyaa_____